

TARTU ÜLIKOOL
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Erki Veikar

Ameerika Ühendriikide krüptoloogia USA-Jaapani vahelises
luuresõjas

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Professor Eero Medijainen

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Varjatud sõda.....	7
2. Pearl Harbour	19
3. Jaapani langus	31
3.1 Midway lahing.....	31
3.2 Yamamoto surm	38
Kokkuvõte	41
Kirjandus	44
Summary	47

Sissejuhatus

Otsene sõjategevus Jaapani ja Ameerika Ühendriikide (USA) vahel kestis Teises maailmasõjas veidi üle kolme ja poole aasta. Mõlemad pooled olid esimeste pommide kukkudes juba kordades kauem tegelenud vastastikuse luuretegevusega. Jaapani ja USA vaheline luuresõda kestis oluliselt pikema ajavahemiku kui reaalne lahingutegevus. Üldine tendents oli, et Ühendriigid olid tõusnud maailmapoliitikas juhtivate riikide hulka ja vajasisid oma poliitika edukaks läbiviimiseks infot teiste riikide kohta.¹ Jaapan keskendus pigem oma eesmärkide varjamisele ja kaitsmisele kasutades erinevaid meetodeid.² Nende seast kerkis pärast Esimest maailmasõda esile krüptoloogia – teadete ja sõnumite arusaamatuks muutmine kõrvalistele isikutele.³ Läbi maailmasõdade vahelise perioodi oli krüptoloogial oluline roll mõlema riigi jaoks. Sidesüsteemide kiire areng ning USA ja Jaapani kiire tõus maailmapoliitika areenile tõi kaasa vajaduse oma sõnumeid varjata.

Esimesele maailmasõjale järgnenud perioodi iseloomustab rahvusvaheliste konverentside rohkus. Neid peeti küll põhimõtteliselt rahu eesmärgil, aga tihti hoopis konkureerimaks võimutasakaalu pärast. Ameerika Ühendriikidele oli rahumeelne maailm sobiv. Nemad korraldasid ka selle tõttu enamiku konverentsidest. Soovides saavutada konverentsidel edu, oli Ühendriikidel vaja teada, mida arvavad nende plaanidest riigid, kellele nende poolt pakutud lahendused olid kõige vastumeelsemad.⁴ Üheks selliseks riigiks oli vaieldamatult Jaapan. 1920. aastate patsifistlikult meelestatud mõtteviisid hakkasid suure majanduskriisi aastatel asenduma radikaalsete ideedega. Muutustest ei jäänud puutumata ka Jaapan, kes oli majanduslikult Ühendriikidest väga sõltuv ning seetõttu kriisi raskelt üle elas. Jaapani radikaalne poliitika väljendus 1930. aastate alguses Aasias sõjalisel teel oma valdusi laiendades ja nii satuti konflikti USA-ga.⁵ Kümnenedit iseloomustas nende kahe riigi omavaheline diplomaatiline kemplemine. 1940. aastaks oli kasvanud oht Jaapani ja USA vahelise sõja puhkemiseks.⁶ Diplomaatilistes võitlustes edu saavutamiseks võeti kasutusele

---

¹ Farago, L. *The Broken Seal: „Operation Magic“ and the Secret Road to Pearl Harbour*. New York 1967: Random House, 24-26.

² Ibid, 21-22.

³ Juurvee, I. *Rääkimine hõbe, vaikimine kuld: Riigisaladuste kaitse Eesti Vabariigis 1918-1940*. Tallinn 2013: kirjastus Sejs, 208.

⁴ Smith, R. F. *American Foreign Relations 1920-1941 – Towards a New Past: Dissenting Essays in American History*. B. J. Bernstein (toim.) New York 1969: Random House, 2; 6.

⁵ Nimmo, W. F. *Stars and Stripes Across the Pacific: The United States, Japan, and the Asia-Pacific Region, 1895-1945*. Westport 2001: Greenwood Press, 117; 146.

⁶ Ibid, 180.

krüptoloogia, milles edu saatis mõlemaid pooli. Töö esimene peatükk keskendub maailmasõdade vahelise perioodi tähtsamatele krüptoloogiat puudutanud sündmustele ning diplomaatilistele arengutele, mis viisid lõpuks välja sõjategevuse puhkemiseni 1941. aastal.

Teine peatükk keskendub Pearl Harbour'i sadama ründamisele – sündmus Ameerika Ühendriikide ajaloos, mille kohta on palju vastuolulisi arvamusi. Rünnak Pearl Harbour'is tuli ameeriklastele ootamatult, kuigi kahe riigi omavahelised suhted olid muutunud väga pingeliseks. 1941. aasta teisel poolel kasutas USA mitmeid majanduslikke sanktsioone Jaapani agressiivse poliitika peatamiseks, kuid oodatud tulemuste asemel pani see Jaapani sisuliselt valiku ette – kas taganeda oma impeeriumi laiendamisest või kaitsta plaane sõjalisel teel.⁷ Esimene variant oli Jaapani imperialistlikult meelestatud poliitikutele vastuvõetamatu. Ühendriikide poliitikud alahindasid Jaapani sõjalist võimekust. Pealegi muutis liitlaste kehv olukord Euroopa sõjatandritel Ühendriikide poliitikat. See keskendus Vaikse ookeani regiooni probleemidelt pigem Euroopa abistamisele.⁸ Jaapani plaanide ennetamiseks kasutati Jaapani salajaste sõnumite lugemist krüptoloogide abil, mida oldi juba eelnevalt väga edukalt suudetud teha.⁹ Teise peatüki põhirõhk langeb Jaapani ja USA diplomaatilistele heitlustele 1940.-1941. aastal ning lähemalt 1941. aasta novembri ja detsembri tähtsamatele hetkedele krüptoloogia valdkonnas. Peatükk otsib vastust probleemile, kuidas suudeti Ühendriikide krüptoloogid üle kavaldada ning viia täide riskantne ja ambitsioonikas plaan Ameerika Ühendriike ennetavaks ründamiseks.

Töö viimane peatükk käsitleb kahte vaieldamatut krüptoloogia abil saavutatud võitu USA ja Jaapani vahelises sõjas. Neist esimene – Midway lahing oli pöördeliseks sündmuseks, mis pani aluse Jaapani kaotusele Teises maailmasõjas.¹⁰ USA krüptoloogidel õnnestus piisavalt varakult saada jälile Jaapani järjekordsele ambitsioonikale plaanile Ameerika Ühendriikide Vaikse ookeani laevastik täielikult purustada.¹¹ Analüüsitakse seda, kuidas õnnestus ülisalajane informatsioon omandada ning realselt ära kasutada, arvestades tõsiasja, et Pearl Harbour'i rünnaku tagajärjel jäi Ameerika Ühendriikide laevastik võrdluses Jaapani mereväega suurde vähemusse.¹² Teine oluline krüptoloogia abil saavutatud võit oli Pearl Harbour'i plaani taga seisnud admiral Yamamoto lennuki allatulistamine. Saanud jälile

---

⁷ Parkinson, R. *Attack on Pearl Harbour*. London 1973: Wayland Publishers, 60-61.

⁸ Ibid, 44.

⁹ Farago, L. *The Broken Seal*, 164-167.

¹⁰ Symonds, C. L. *Decision at Sea: Five Naval Battles That Shaped American History*. New York 2005: Oxford University Press, 261.

¹¹ Ibid, 205-206.

¹² Ibid, 213.

Yamamoto plaanidele külastada Jaapani kontrolli all olevaid piirkondi, mis olid ameeriklaste positsioonidele väga lähedal, otsustati korraldada riskantne reid, milles õnnestus alla tulistada lennuk, mille pardal oli Jaapani mereväe peamine strateeg.¹³

Teemavalikul sai otsustavaks autori isiklik huvi Jaapani-USA sõja vastu ning keskendumine krüptoloogiale toimus teemasse süvenedes. Eesti ajaloolased on Vaikse ookeani lahingute teemat vähe käsitlenud. Keegi neist ei ole Ühendriikide teise maailmasõja aegset krüptoloogiat pikemalt puudutanud. Sel põhjusel on enamik töös kasutatud allikaid ingliskeelsed, välja arvatud M. Õuna ja H. Ojalo teos USA-Jaapani vaheliste lahingute üldjoonte kohta ning I. Juurvee luurealane teos paremaks orienteerumiseks krüptoloogiaalaste terminite vallas ning ingliskeelsetele mõistetele vastete leidmiseks. Krüptoloogia arenemise päevil olid mitmed definitsioonid ka inglise keeles kaheti mõistetavad: näiteks krüptograafia ja krüptoanalüüs tähendasid mõlemad koodide loomist, kuid 1930. aastatel mõistete süsteemi täiustati ning nüüd tähendavad need terminid vastavalt koodide loomist ja koodide murdmist.¹⁴ Töö lugemise lihtsustamiseks on mõiste „krüptoanalüüs“ asemel töös kasutatud selle eestikeelset vastet „koodimurdmine.“ Krüptoloogia saavutuste kirjeldamisel on kasutatud L. Farago ja D. Kahn'i monograafiaid, mis on küll oma vaadetelt pigem Ühendriikide kesksed, kuid jagavad huvitavat ning asjakohast informatsiooni. Luurealaste seisukohtade puhul tasub ära märkida C. L. Symonds'i ning J. T. Richelsoni teosed, mis on oma vaadetelt kaasaegsemad. Symonds'i uurimus keskendub Midway lahingule ning on oluline selle tõttu, et seletab detailselt lahti, kuidas kasutati krüptoloogide omandatud salajast informatsiooni vaenlase laevastiku liikumise kohta reaalses lahingutegevuses. Diplomaatia küsimustes on kasutatud mitmeid erinevaid teoseid, millest eraldi tasub välja tuua R. Parkinsoni teose Pearl Harbour'i sündmuste osas ning R. F. Smithi kirjutise USA diplomaatia hoiakutest 1920-1941 aastani, milles on antud perioodi USA diplomaatia seisukohti kriitilise pilguga hinnatud, seda eriti suhetes Jaapaniga.

Töö peamine eesmärk on anda hinnang Ameerika Ühendriikide krüptoloogia tähtsusele USA-Jaapani vahelises luuresõjas, kasutades selleks näiteid krüptoloogia abil saavutatud võitudest, aga esitades ka puudujääke, mis krüptoloogiale tuginemine kaasa tõi. Töö püüab vastust leida küsimusele, kas ja kui suure panuse andis üleolek krüptoloogia vallas Ameerika

---

¹³ Richelson, J. T. *A Century of Spies: Intelligence in the Twentieth Century*. New York 1995: Oxford University Press, 184.

¹⁴ Kahn, D. *Reader of Gentlemen's Mail*, xvi.

Ühendriikidele Jaapani ees nii sõdadevahelise perioodi diplomaatilistes püüdlustes kui ka reaalse sõjategevuse puhkedes lahingutandril.

1. Varjatud sõda

Esimesse maailmasõtta sisenenuna avastas Ameerika Ühendriikide armee juhtkond end üsna piinlikust olukorrast: sõdida tuli Euroopas – kohas, kus riikidel olid laialdased kogemused luure valdkonnas ning tänu sellele teati mitmeid vaenlase saladusi.¹⁵ USA luure oli enne Esimest maailmasõda praktiliselt välja arenemata. Ühendriikide sõtta astumine 1917. aastal, andis võimaluse major R. V. Deman'ile luureteenistuse loomiseks. Esialgu oli loodud institutsioon vaid väikestes mõõtmetes tegutsev ning sõltus suuresti liitlaste abist vajaliku luureinfo saamisel. 1917. aasta lõpuks oli luureteenistus kasvanud märkimisväärselt ning tegeleti tunduvalt laiemas sfääris, kui institutsiooni loomise hetkel. Loodi mitmeid treeningprogramme spioonide ja vastuluure spetsialistide koolitamiseks. 1918. aasta augustiks oli luureteenistus kasvanud nii suureks, et see oli jagatud kolmeteistkümneks allüksuseks ning andis tööd rohkem kui 1600-le inimesele. Traditsioonilistele luuremeetoditele – sõjavangide ülekuulamisele, vaenlaselt omandatud dokumentide kasutamisele ja vaatlusele – lisandus veel uusi meetodeid, millega Ühendriikide sõjavägi polnud varemalt kokku puutunud.¹⁶ Üheks uueks katsumuseks olid koodid, millega tegelemiseks loodi 1917-1918 aasta jooksul krüptoloogia- ja koodimurdmisteenistus. Sõja lõppemise ajaks oli see juba võrreldav analoogsete institutsioonidega Euroopa riikides. Kuigi luureteenistus oli oma lühikese eksisteerimise jooksul edukas, otsustas Ühendriikide armee juhtkond sõja lõppedes siiski mitmete kärpete kasuks ning peaaegu kogu institutsioon saadeti laiali.¹⁷

Koodide ja välismaiste sõnumite lugemine ning dešifreerimine eksisteeris ka enne armee loodud teenistust, kuigi väikeses mastaabis ja varjatult. 1867. aastal pandi alus „kooditoale“, kus töötas 20. sajandi teise kümnendi alguseks kokku 135 ametnikku. Peamiselt tegeleti diplomaatilist laadi telegrammidega. Juriidiliselt kuulus see sõjaministeeriumi alla. 1913. aastal liitus „kooditoaga“ H. O. Yardley, kes pani mõni aasta hiljem sõja puhkedes aluse M.I.8-le ehk sõjalisele luureteenistusele, mis spetsialiseerus krüptoloogiale ja koodimurdmisele. Pelgalt telegrafistina alustanud Yardley oli äärmiselt ambitsioonikas mees, kes oli väga osav süsteemidest seaduspärasuste leidmisel ning sõjavägi andis talle võimaluse seda realiseerida. Ta organiseeris M.I.8 viide alaosakonda: koodide ja šifrite koostamine, kommunikatsioon, stenograafia, salajase tindi laboratoorium ja koodide ning šifrite

---

¹⁵ Farago, L. *The Broken Seal*, 16.

¹⁶ National Security Agency. (2012) *Pearl Harbour Review – The Black Chamber*. http://www.nsa.gov/about/cryptologic_heritage/center_crypt_history/pearl_harbor_review/black_chamber.shtml.

¹⁷ Farago, L. *The Broken Seal*, 17. (15.03.2014)

lahendamine (keskendus analüütilisel meetodil koodide lahti murdmisele).¹⁸ Isiklikult oli Yardley peamiselt huvitatud viimasest osakonnast. See oli ühtlasi esimene institutsioon USA-s, mis spetsialiseerus vaenlase koodide lahtimurdmisele. Hoolimata M.I.8 edusammudest, ootas seda sarnaselt teistele luureteenistuse osadele pärast sõda siiski laialisaatmine. Luureteenistuse täieliku kadumise hoidis ära M. Churchill, selle juhataja aastatel 1918-1920, kes sarnaselt Yardley'le oli eriti huvitatud viienda alaosakonna säilitamisest. Lahendusena sponsoreeris ta institutsiooni oma säästudest ning puudujäänud osa täitis riik.¹⁹ Otseseks rahastajaks sai välisluure osakond. Saladuskatte all tehtud tehingute abil ellu jäänud institutsioon jätkas tegutsemist New Yorgis Yardley juhtimise all. Nii institutsioon kui ka tehingud, mis selle loomiseks tehti, olid nii salajased, et isegi president W. Wilson ei olnud selle olemasolust teadlik. Hiljem hakkas Yardley osakond seda ümbritseva saladuskatte tõttu kandma nime „must kamber.“²⁰

1919. aasta juulis tekkis taas vajadus Yardley osakonna teenete järele. Kohtumisel Washingtonis anti talle otsene ülesanne „teha midagi Jaapani koodidega.“²¹ Ülesande põhjenduseks oli Jaapani suurjõuks tõusmine sõjajärgses maailmas ning otsene oht Ühendriikide domineerivale positsioonile Vaiksel ookeanil. Jaapan, omades soovi enda impeeriumit Aasias laiendada, tuli 1919. aasta Versaille' konverentsile suurte ootustega. Jaapani poliitikute seas levis arvamus, et kultuuriliselt ja ajalooliselt erinev Kagu-Aasia ei jaga lääneriikide seisukohti üheselt. Jaapan pakkus konverentsil välja idee rassilisest võrdsusest, mis Suurbritannia ja Austraalia poolt tagasi lükati.²² Jaapani poliitikuid häiris üleolev suhtumine nende riiki, mis pani neid arvama, et lääneriigid ei suhtu Jaapanisse kui võrdsesse. Jaapan soovis rassilise võrdsuse idee tunnistamisega saavutada lääneriikidega võrdse staatuse ning õiguse omada kolooniaid.²³ Teine konflikt USA ja Jaapani vahel toimus Jaapani valduses oleva Shatungi provintsi pärast, mille nad olid enda valdusesse saanud 1914. aastal. Enne 1897. aastat oli Shatungi provints kuulunud Hiinale, kes seda konverentsil tagasi nõudis. USA oli vastu Jaapani kavatsustele Shatungi provintsi Hiinale mitte tagastada. USA president W. Wilson nentis 1919. aasta 6. augusti ametlikus teadaandes: „Jaapani poliitika on tagastada Shatungi poolsaar täiesti iseseisvana Hiinale.“ Jaapan rõhus 1915. aastal tehtud

---

¹⁸ Ibid, 15.

¹⁹ Kahn, D. *Reader of Gentlemen's Mail*, 52-53.

²⁰ Farago, L. *The Broken Seal*, 10-20.

²¹ Ibid, 19.

²² Lauren, P. G. *Power And Prejudice: The Politics And Diplomacy Of Racial Discrimination*. Boulder 1988: Westview Press, 91-92.

²³ Kawamura, N. *Turbulence in the Pacific: Japanese- U.S. Relations During World War I*. Westport 2000: Greenwood Press, 134.

Hiina-Jaapani vahelisele leppele, millega Hiina oli tunnistanud Jaapani võimu Shatungis.²⁴ Yardley nägi USA abipalvet oma hiilgehetkena ning kirjeldas seda hiljem järgnevalt: „Nad anusid mind, et ma pööraks kogu oma tähelepanu Jaapani saladuste lahtiharutamiseks.“²⁵

Kõigist koodidest, millega „must kamber“ tegeles, olid Jaapani koodid keeruliseimad. Peamiseks faktoriks, mis koodide murdmist oluliselt komplitseeris, oli keelebarjäär. Isegi kui süsteemist suudeti mingi aimdus saada, oli tekstis murtud koodijupi asemel siiski arusaadamatu tähejada, mis pidi sümboliseerima mingit jaapanikeelset sõna. Analüütilisele krüptoloogiale tuginedes kogus Yardley suure hulga statistikat ning leidis, et jaapanlased kasutavad oma koodides läbivalt kahest tähest koosnevaid kombinatsioone nagu „py, ok, mo“ jne. Nendele sümbolitele leidis ta omakorda ladinakeelsed vasted. Läbimurre saabus saadud teadmiste loogilise rakendamise abil, kui Yardley proovis leida jaapanlaste telegrammide tekstidest vasteid Suurbritannias aset leidnud väga tähtsale diplomaatilisele probleemile – võitlusele iirlaste iseseisvusliikumise toetajate ja Suurbritannia vägede vahel. Ta otsis tekstist kodeeritud tähekombinatsiooni „A-i-ru-ra-n-do“, mis jaapani keeles tähendab „Iirimaa.“ Lisaks eeldas ta, et seda kombinatsiooni saadab mõnikord silbikombinatsioon „do-ku-ri-tsu“, jaapani keeles „iseseisvus.“ Ta ootused pidasid paika. Järgnevate kuude jooksul tegutses „must kamber“ järjepidevalt Jaapani koodidega ning 12. jaanuariks 1920. aastal saatis Yardley Washingtoni esimese dekrüpteeritud ning tõlgitud Jaapani diplomaatilise sõnumi. Ta „ristis“ oma töö tulemuse nimega „JA“, kus „J“ tähendas Jaapanit ning „A“ esimest koodi. Kuigi selles sisaldus segaseid kohti ja osad lõigud puudusid täielikult, oli algus tehtud. 1921.-22. aastal toimunud Washingtoni konverentsi ajaks oli Yardley suutnud oma süsteemi märkimisväärselt täiustada.²⁶

Terve 1920. aasta töötas Yardley meeskond erinevate Jaapani koodidega ning septembri keskpaigaks olid edusammud suurejoonelised: lahendus oli leitud kuuete koodile ning lisaks kogutud vajalik materjal veel mitmete koodide murdmiseks. Järgmise aasta novembrisse planeeritud desarmeerimise konverentsi ajaks oli kerkinud uus probleem: konverentsi puudutava info konfidentsiaalsuse säilitamiseks oli Jaapan kasutusele võtnud uue ja esmapilgul tunduvalt raskemini läbitungitava koodi. Uus kood, mille Yardley meeskond nimetas „JP-ks“ ehk 16. Jaapani koodiks. Kuigi „must kamber“ suutis koodi osaliselt lahti murda, ei oldud kindlad, kas dekrüpteeringu tulemusena saadud informatsioonist piisab

---

²⁴ United States Department of State. (1919) *Papers relating to the foreign relations of the United States*. U.S. Government Printing Office, Kd. I, lk 717; 719-720.

²⁵ Ibid, 19.

²⁶ Ibid, 20-23.

Jaapani kavatsustest arusaamiseks. Ühendriikidel oli plaanis pakkuda konverentsil välja idee, peatada kolme juhtiva mereväega riigi laevastiku juurdeehitus kümneks aastaks ning seada sisse riikide laevastike suurust piiravad suhtarvud 5:5:3 (vastavalt Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia ja Jaapan). „Musta kambri“ ülesandeks oli koguda informatsiooni Jaapani delegatsiooni seisukohtadest antud pakkumise osas ning jõuda selgusele, kas on võimalik, et Jaapan leppega nõustub. Jaapan ei olnud pakutud vahekorraga rahul ning käskis oma diplomaatidel antud pakkumisega mitte nõustuda. Sooviti pigem suhtarve 10:10:7. 28. novembril 1920 õnnestus Yardley meeskonnal omandada ja dekrüpteerida sõnum Jaapani välisministeeriumilt Jaapani suursaadikule USA-s, mis teatas: „On vajalik hoiduda igasugusest kokkupõrkest Suurbritannia ning Ühendriikidega, eriti Ühendriikidega, desarmeerimise limiitide küsimuses.“²⁷ Kuigi Jaapani välisministeeriumist rõhutati, et USA pakutud suhtarvudega leppimine on viimane väljapääs, anti ülesanne võimalusel kas või vahepealsete 10:10:6,5 suhtarvude eest võidelda. Tuginedes teadmisele, et Jaapan suure tõenäosusega lõpuks esialgselt pakutud vahekordadega lebib, rakendasid Ühendriikide diplomaadid jäika poliitikat, mille tulemusel lahkus kõiki konverentsi ettekirjutusi tunnistanud Jaapani delegatsioon 11. detsembril Washingtonist.²⁸

Kuigi mõneti saab Ühendriikide jaoks edukad Washingtoni konverentsi tulemused omistada „musta kambri“ tehtud tööle, oli sellesse diplomaatilisse võitu lisaks Yardley meeskonnale veel olulisi panustajaid. Kuna paar kuud enne konverentsi toimumist oli Yardley koodi „JP“ lahtimurdmisega veel suuresti hädas ning diplomaatiline kood „JJ“ jäigi konverentsi toimumise ajaks läbitungimatuks, otsustas Ühendriikide mereväe kõrgem juhatus kasutada Jaapani seisukohtade teadasaamiseks vanemat ning tuntumat lahendust – spionaaži. Agendiks valiti kapten E. H. Watson, kes oli parajasti Tokyo's Ameerika laevastiku atašeeks. Mereväeluure juhataja poolt anti talle sarnane ülesanne, mis Yardley'le: „uurida mil määral on jaapanlased nõus kompromissiga.“²⁹ Watsonil õnnestus 1921. aasta septembris mitteametlikult kohtuda mitmete Jaapani tähtsate ministritega. Tal õnnestus saada Jaapani ministritelt piisavalt infot, et saata järgmine sõnum: Jaapan on tõenäoliselt valmis kompromissiks, võimalik et isegi täielikult Ühendriikide tingimustel.³⁰

---

²⁷ Richelson, J. T. *A Century of Spies*, 73-75.

²⁸ Kahn, D. *The Codebreakers: The Story of Secret Writing*. New York 1973: The New American Library Inc, 176-177.

²⁹ Farago, L. *The Broken Seal*, 28.

³⁰ Ibid, 28-29.

Ühendriikide diplomaatia põhisuunaks 1920. aastatel oli „avatud ukse“ poliitika, mille peamine idee oli tagada vaba kaubandus ning läbi selle kindlustada Ühendriikide domineerivat positsiooni majanduses. Selle võimaldamise üheks eelduseks oli rahumeelsete suhete püsimine riikide vahel ning põhimõtteline leppimine USA diplomaatiliste seisukohtadega. Rahumeelsete suhete kindlustamiseks oli USA mitmete rahvusvaheliste konverentside korraldajaks.³¹ USA initsiatiivil korraldatud relvastuse vähendamise lepped ning Briand-Kelloggi pakt, millega liitujad nõustusid mitte kasutama sõjalist jõudu konfliktide lahendamiseks, pidid kaitsma USA majanduslikke huve. Selle poliitika suhtes ilmnas 1930. aastatel mitmeid tagasilööke, neist üheks oli Jaapani sõjaline konflikt Mandžuurias.³² Ühendriikide vastumeetmeks oma vaadetega vastuolus olevate riikide tegevusele oli majandusliku surve avaldamine. Selle kartuses oli Jaapan Washingtoni konverentsi tulemustega leppinud.³³ Majanduslikult Ühendriikidest sõltuv ning Nõukogude Liidus ja Hiinas ohtu nägev Jaapan jõudis 1930. aastate alguseks sisemise kriisini, mille tagajärjel tõusid võimule radikaalsete poliitiliste vaadetega inimesed. See muutus viis Jaapani agressiivsema poliitika teele.³⁴ Vallutuse teel otsustati kindlustada oma positsioone Mandžuurias ning selle tulemusel satuti konflikti Ameerika Ühendriikidega, kelle „avatud uste“ poliitikaga ning Briand-Kelloggi paktiga Jaapani sõjaline tegevus vastuollu läks. Mandžuuria kampaania tegi Jaapanist arvestatava jõu Kaug-Idas ning leevendas ka majanduslikke probleeme, millega viimastel aastatel hädas oldi. See omakorda sillutas teed järgmise kümnendi imperialistlikult meelestatud Jaapani välispoliitikale. Naabruses oli veel mitmeid territooriume, mille kontrollimine oleks Jaapanile jõukohane ning majanduslikult väga kasulik. Hästi iseloomustab drastilist muutust Jaapani välispoliitikas asevälisministri K. Mori arvamus Mandžuuria kampaania päevilt: ta pooldas avalikult Washingtoni konverentsiga Jaapanile peale surutud tingimuste tühistamist, lisades, et juhul kui rahvusvaheliste lepingutega seatud piiranguid pole võimalik eirata, tuleb seda teha jõudu kasutades.³⁵

Oluline läbimurre Jaapani varjatud sõnumite lugemiseks toimus 1920. aasta suvel. Kuigi enamus edusamme, mis puudutavad 1920. aastate Ühendriikide krüptoloogiat ja koodimurdmist, omistatakse peamiselt Yardley „mustale kambrile“, toimus see läbimurre

³¹ Smith, R. F. *American Foreign Relations 1920-1941 – Towards a new past*. B. J. Bernstein (toim.), 1-14.

³² Williams, J. F. (1935) *Recent Interpretations of the Briand-Kellogg Pact*. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1931-1939) Kd. 14, Nr. 3, lk 346-347.

³³ Smith, R. F. *American Foreign Relations 1920-1941 - Towards a New Past*. B. J. Bernstein (toim.), 1-14.

³⁴ Ogata, S. N. *Defiance in Manchuria: The making of Japanese Foreign Policy 1931-1932*. Berkeley 1964: University of California Press, xii-xvi.

³⁵ Smith, R. F. *American Foreign Relations 1920-1941 - Towards a New Past*. B. J. Bernstein (toim.), 6; 16.

mujal: mereväeluure büroos. Omavahel konkureerivad, kuid samade eesmärkide nimel töötanud institutsioonid jõudsid tulemuseni väga erinevalt. Mereväeluure büroo suutis ühe oma naisstenograafidest edukalt infiltreerida, Ühendriikides resideeruva Jaapani mereväekomandöri, Y. Uyeda lähikonda. Seal tutvus stenograaf Uyeda assistendi K. Hasegawaga, kes polnud saladuste pidamises väga osav ning avaldas alkoholijoobes olles spioonist naisele, et vähemalt üks koopia Jaapani laevastiku koodiraamatust on olemas ka väljaspool Jaapani saatkonda Ameerikas. See tähendas, et koopia polnud nii turvaliselt kaitstud kui originaal ning seda oli võimalik ameeriklaste omandusse saada. Kõik ettevalmistused koodiraamatu varastamiseks olid 1920. aasta suve lõpuks tehtud. Oli teada kus raamatut peidetakse ning maja plaan oli hoolikalt läbi uuritud. Operatsiooni saatis edu ning terve raamat suudeti fotodele jäädvustada. See oli esimene Jaapani koodiraamat ameeriklaste kätes ning sai endale nime „JN1.“ Mitteametlikult hakati seda lihtsalt „punaseks raamatuks“ kutsuma.³⁶

Luurega tegelevatest organisatsioonidest oli Mereväeluure büroo (ONI) sõdadevahelisel perioodil „musta kambri“ kõrval üks olulisemaid institutsioone. Selle peamiseks ülesandeks oli laevastiku turvalisuse hoidmine. Lisaks tegeleti võimalike vaenlase spioonide ja šabotööride otsimisega. Kuigi Esimese maailmasõja lõppedes kahanes sarnaselt sõjaväeluurega kasutatava kapitali ja tööjõu hulk ka mereväeluures, säilitas see siiski suurema osa tööülesannetest, millega oldi tegeletud sõja aastatel. Uute kriisikollete tekkimine ja sõjaohu kasvamine lisas mereväeluure büroo tegevusvaldkondadesse ka Jaapani sõnumitega tegelemise: neid varjanud koodide murdmise ja nende tähtsuse hindamise.³⁷ Võimalikuks sõjategevuseks valmistudes oli ONI peamiseks ülesandeks koguda strateegilist infot teiste riikide plaanide kohta ning kaitsta laevastikku välisluure eest.³⁸ 1929. aastal pakkus J. A. Gade, kes oli olnud USA mereväe atašeeks Kopenhagens, bürokraatia vähendamiseks välja plaani ühendada kõik luurega tegelevad institutsioonid. Plaan, millest keelduti, oli oma ajast ees. Järgnevatel aastatel satuti tegelema mitme raskesti hoomatava probleemiga, kus omavaheline koostöö oli edusammude saavutamiseks hädavajalik. Info kogumine atašeede kaudu oli üheks viisiks, mis oli omane ONI tegevusele kogu sõdadevahelise perioodi jooksul.

---

³⁶ Farago, L. *The Broken Seal*, 35-37.

³⁷ *United States Military Intelligence Handbook*. Washington 2011: International Business Publication, 212.

³⁸ Packard, W. H. *A Century of U.S. Naval Intelligence*. Washington 1996: Office of Naval Intelligence; Naval Historical Center, 216.

Võrreldes Jaapani atašeedega ning saadikutega oli nende tegevus siiski märkimisväärselt tulemusetu.³⁹

„Härrasmehed ei loe teiste kirju“ oli kuulus fraas, mis lõpetas Ühendriikide luure ajaloos ühe peatüki. 1920. aastate jooksul luuretöö tulemusel omandatud teadmised ja sellega kaasnenud diplomaatilised võidud polnud piisavad 1929. aastal Hoover'i administratsioonis välisministriks saanud H. L. Stimsonile. Kuigi Jaapani ja ka mitmete Euroopa riikide poliitikas oli juba 1920. aastate lõpus märgata sõjaka alatoonu kasvu, jäi Stimson oma vaadetele kindlaks, väites: „1929. aastal oli maailm püüdnud hea tahte ja kestva rahu poole ja selles püüdluses olid kõik maailma riigid ühtsed.“⁴⁰ Oma sõnade kinnituseks likvideeris ta „musta kambri“ niipea kui ta selle olemasolust teadlikuks sai.⁴¹ 1930. aastal, olles kuulnud Stimsoni otsust tema kümnendi töö riigipoolne rahastamine lõpetada, kirjutas Yardley: „Polnud midagi teha, kui sulgeda „must kamber“ [...] Selle peatükk Ameerika ajaloos oli lõppenud.“⁴²

Pärast töö kaotamist ei osanud Yardley oma erilistele oskustele rakendust leida ning majanduskriisis vaeveldes pettus ta üha enam oma endistes tööandjates. Sellest ajendatuna otsustas ta kirjutada raamatu, mis avalikustaks „musta kambri“ saladused. 1931. aasta kevadel ilmus „Ameerika must kamber“ – üks kuulsamaid raamatuid, mis krüptograafiast kirjutatud. Raamat võeti kriitikute poolt nii positiivselt vastu, et institutsiooni olemasolust teadlikud inimesed sattusid tähelepanu alla. Nende seas oli ka Stimson, kes otsustas kõmu vaigistamiseks valetada, lastes oma alluvatel ajalehele väita: „minister pole kunagi sellisest institutsioonist kuulnudki.“⁴³ Sõjaministeeriumi ametnikud, kes olid teadlikud „musta kambri“ olemasolust, vastasid ajakirjanike küsimustele üheselt. Nende jaoks polnud sellist institutsiooni viimase nelja aasta jooksul eksisteerinud. Kui Yardley raamat oli sensatsiooniks Ameerikas, siis veel suurema kõmu tekitas selle ilmumine Jaapanis, kus seda müüdi väidetavalt üle kahe korra rohkem kui Ühendriikides. Järgmisel aastal alustas Yardley edust tulenevalt oma uue raamatu kirjutamist, mis pidi valmides saama pealkirjaks „Jaapani diplomaatilised saladused“. Enne kui ta raamatu lõpetada jõudis, saadi tema tegevusele jälile ning trükivalgust see teos ei näinudki.⁴⁴

---

³⁹ Ibid, 216.

⁴⁰ Farago, L. *The Broken Seal*, 55.

⁴¹ Kahn, D. *The Codebreakers*, 178-179.

⁴² Farago, L. *The Broken Seal*, 55.

⁴³ Ibid, 68.

⁴⁴ Kahn, D. *The Codebreakers*, 179-181.

Yardley't on mitmete autorite poolt süüdistatud riigi saladuste Jaapanile müümises. Väidetavalt kohtus ta Washingtonis Jaapani saatkonna saadiku S. Sawadaga ning paljastas Sawada'le saladused kuidas ta Jaapani koodid lahti murdis. Suuremalt jaolt on nende süüdistuste aluseks võetud memorandumit Jaapani välisministeeriumis, kus on väheste detailidega Yardley riigireetmist kirjeldatud. On alust arvata, et süüdistused olid fabritseeritud Jaapani poolt, kuna memorandum, kus kirjeldati Yardley ja Sawada tehingut, oli avaldatud kümme päeva pärast Yardley kõmulise raamatu ilmumist. Seda enam võib süüdistustes kahelda, kui arvestada, et need on tehtud pelgalt ühe memorandumi põhjal ning muid allikaid selle sisu kinnitamiseks pole.⁴⁵

Yardley raamatuga kaasnesid Jaapanis ulatuslikud muutused. Tollane Jaapani välisminister B. Shidehara oli väga läänemeelne mees. Ta oli olnud saadikuks ka kümnend varem toimunud Washingtoni konverentsil. Raamatu ilmumises nähti võimalust sundida Shideharat tagasi astuma. Teda süüdistati Jaapanile häbistavalt lõppenud Washingtoni konverentsi tulemuses. 1931. aasta detsembriks oli armee juhtkond, kes Shideharast vabaneda tahtis, oma eesmärgi saavutanud. Teine suur muutus, mis Yardley raamat kaasa tõi, oli kodeerimismasinate juurde tagasipöördumine. Varasemalt turvaaukudega täidetud süsteem pidi muutuma kindlaks. Koodiraamatud pidid olema alati lukustatud seifidesse ning nende olemasolu ning koht olema pidevalt jälgitud. Lisaks olemasolevatele koodiraamatutele otsustati välja töötada uus koodide ja šifrite süsteem, mille jaoks otsustati kasutada masinate abi. Euroopast hangiti kaks Cryha masinat, kuid Jaapanisse saabununa avastati peagi masinatelt palju vigu ning oldi sunnitud algset versiooni suuresti ümber ehitama. Sellest hoolimata jäid masinat siiski kimbutama mitmed väikesed vead, mida lahendada ei osatud. Tänu leiutaja I. Hamada ideele jõuti eesmärgile lähemale. Kuigi mereväele müügipakkumise tegemise hetkel eksisteeris Hamada masin veel ainult paberil, omas see võrreldes Cryha masinaga mitmeid eeliseid: „see oli kordades väiksem, üsna lihtsa konstruktsiooniga, lihtne kasutada ning seda sai neljaks osaks lahti võtta, mis tegi selle transportimise tunduvalt mugavamaks.“⁴⁶

Ühendriikide mereväe krüptoloogid mõistsid peagi, et Jaapan on kasutusele võtnud uue süsteemi oma koodide kaitsmiseks ning eeldasid selle keerulisust arvestades, et tegu on masina abil šifreeritud koodidega. Kuna mereväeluure osakond oli Stimsoni härrasmeheliku poliitika mõjutusel madalseisus, oli raske ette kujutada, et nad suudaks uued koodid analüütilisel meetodil lahti murda. Jaapani sissetung Mandžuuriasse 1931. aasta teises pooles

---

⁴⁵ Dooley, J. F. (2010). *Was Herbert O. Yardley a Traitor?* Cryptologia, Kd. 35. Nr. 1, lk 1-15.

⁴⁶ Farago, L. *The Broken Seal*, 70-74.

kasvatas Ühendriikide mereväe huvi Jaapani koodide vastu. Jaapanlased kasutasid oma uut masinat nii diplomaatiliste sõnumite kui ka mereväe atašeedele saadetud teadete krüpteerimiseks. Neist viimase lugemine oli Ühendriikide mereväele väga oluline. 1932. aastal sai Jaapan tänu koodimasina olemasolule viia läbi ulatuslikud laevastiku lahinguõppused ilma ameeriklaste kohalolekuta. See oli esimene õppus alates 1927. aastast, mis jäi ameeriklastele saladuseks. Jaapani uute koodide murdmiseni ei jõutud analüütilisel meetodil, vaid spioonide abi kasutades. Kapten B. Yamaguchi oli Jaapani mereväe atašeeks Washingtonis ning Ühendriikide mereväeluure osakond eeldas, et kui kellelgi on kuhugi peidetud saladusi uue masina tööpõhimõtete kohta, siis just temal. Diversiooni loomiseks kasutati endise mereväeluure asedirektori E. Zachariase abi, kes tuli ideele Yamaguchi majas regulaarseid elektrikatkestusi korraldama hakata. Voolukatkestused kestsid täpselt nii lühikest aega, et polnud mõtet elektrikut kutsuda. Ühel õhtul kutsus Zacharias Yamaguchi enda koju õhtusöögile. Mehed olid nimelt head tuttavad ning töötasid oma riikide luureteenistuses sarnasel alal. Sel hetkel, kui Yamaguchi külas olles õhtusööki sõi, oli tema kodus taas elektrikatkestus ning sel korral ei tulnud vool tagasi. Maja valvama jäänud personal kutsus abi ning peagi saabusid kaks meest, kes taskulampidega viga otsides terve maja läbi käisid ning lõpuks voolu taastasid. Need mehed olid Zachariase teenistuses ning nad leidsid majast koodimasina, mis meenutas ehituselt tavalist trükimasinat. Saladuseks jäid veel masina tööpõhimõtted, mis saadi Jaapani laevastiku leitnandi T. Ohmae käest. Ta tutvus Ühendriikides ringi reisides kena naisega, kes õhtul tema voodis lõpetas. Naine osutus aga spiooniks ja leidis samal ööl Ohmae kohvrast väga olulise dokumendi, milles olid joonised masinast. Nende edusammude toel suutsid ameeriklased valmistada 1941. aastaks viis töökorras koopiat masinast, mida hakati kutsuma hellitusnimega „punane.“⁴⁷

1935. aastal sõlmisid Jaapan, Saksamaa ja Itaalia antikominterni pakti. Kuigi kohtumisel ei jõutud üksmeelele otsese sõjalise liidu loomise osas, siis Jaapanile oli saavutatud luurealane koostöö Saksamaaga väga oluline. Jaapani mereväeluure büroo (*joho kyoku*) suunas Saksamaa luure huvi Ühendriikide suunas. Ühiselt rajati USA-Mehhiko piiri äärde ning California poolsaarele mitu jälgimisjaama, millel õnnestus peagi pärast tegevuse alustamist ka väärtusliku infot koguda. 1936. aastal toimusid kuu aja pikkuse vahega nii Ühendriikide kui ka Jaapani laevastiku sõjalised manöövrid. Sel korral olid mõlemad Vaikse ookeani rivaalid valmis teineteist pealt kuulama. Jaapani manöövrite eesmärgiks oli harjutada koduranniku kaitsmist, kasutades selleks lisaks laevastikule ka maismaal paiknevaid lennukeid.

---

⁴⁷ Ibid, 76-81.

Ühendriikide mereväe strateegid, eesotsas kapten R. E. Ingersolliga, kohandasid oma tulevaste manöövrite eesmärgi jaapanlaste strateegiast lähtudes. Peamiseks eesmärgiks seati Ühendriikide laevastiku manööverdamisvõime säilitamine olukorras, kus sõda peetakse Ameerika ranniku lähistel. Harjutuste peamiseks eesmärgiks oli hoida vaenlane Alaska läänetipust Saamoa saarestikus asuva Pago Pagoni kulgeva kujuteldava liini taga. Jaapanlased hoidsid 1937. aasta kevadel läbi viidud manöövreid valvsa pilgu all nii varasemalt üles seatud luurejaamades kui ka spetsiaalselt selleks otstarbeks ehitatud ning manöövrite toimumispaiga lähedusse lähetatud ujuvate pealtkuulamisjaamadega. Manöövrid, nimetusega „Laevastiku probleem XVIII“, näitasid Ühendriikide mereväe juhtkonnale kätte olukorra, kuidas oli võimalik neid alistada: selleks tuli ameeriklased kõikide strateegiliselt oluliste eelpostide (Guam'i saar, Midway atoll ja Wake'i saar) kontrollimise kaudu nende koduranniku äärde suruda. Erinevalt Ühendriikide mereväest reageeris Jaapani mereväe kõrgem juhtkond USA korraldatud manöövritest saadud informatsioonile tagasihoidlikult. Võimaliku ennetava rünnaku planeerimise asemel usuti kaitsva strateegia edusse ning ei nähtud mingit mõjuvat põhjust seda muuta enne kui kerkis esile admiral I. Yamamoto, kellele omistatakse peamine roll Pearl Harbour'i rünnaku planeerimises.⁴⁸ „Kuigi Ühendriikide laevastiku manöövrite jälgimine oli Jaapani luures suureks eduks, väitis K. Kato, et jaapanlastel ei õnnestunud kogu sõja vältel saavutada märkimisväärset edu ameeriklaste koodide murdmisel. Piirduti pelgalt Ühendriikide laevastiku teadete jälgimisega, millest saadi siiski arvestataval määral strateegilist informatsiooni ja teavet vaenlase väeosade koosseisu, hulga ja seisukorra kohta.“⁴⁹

Jaapan asus 1930. aastate teises pooles, kapten Y. Itoga eestvedamisel, ehitama veelgi tõhusamat masinat oma koodide krüpteerimiseks. Kuigi neil polnud vähimatki põhjust kahelda „punase“ efektiivsuses, otsustati turvalisuse mõttes siiski keerulisema masina ehitamisse investeerida. 1937. aastaks oli prototüüp testimiseks valmis. Uus masin, mille jaapanlased nimetasid „mudel B“, oli krüptograafia maailmas unikaalne. See koosnes tavaliselt kasutatud komponentide asemel hoopis patareist ja releedest, meenutas koodimasina asemel pigem telefoni lülituskilpi ning töötas sarnasel tööpõhimõttel. Masina geniaalsus peitus releedes, mis pidid tekitama ettearvamatu nihke šifrite loomises.⁵⁰ 1938. aasta alguses said ka ameeriklased jälile esimestele „mudel B“ poolt krüpteeritud sõnumitele. Uut moodi

---

⁴⁸ Ibid, 83-90.

⁴⁹ Ibid, 89.

⁵⁰ Freeman, W; Sullivan, G; Weierud, F. (2003) *Purple Revealed: Simulation and Computer-Aided Cryptanalysis of Angooki Taihu B*. Cryptologia Kd. 27 Nr. 1. lk 1-4.

krüpteeritud sõnumite lahendamine tehti ülesandeks L. Safford'ile, kes oli mereväe krüptoloogiale loodud osakonna „Op-20-G“ juhataja. Juba kogenud krüptoloogina hämmastas teda uue koodi keerulisus. 1938. aasta lõpuks oli selge, et uued koodid on seotud masinaga, mis on oluliselt komplitseeritum kui „punane.“ Safford mõistis, et tema osakonnast üksi ei piisa, et selle masina saladustele jälile jõuda ning tema initsiatiivil pöörduti armeeluure (SIS) poole, kellega jõud ühendati. SIS keskendus sellest hetkest alates täielikult uute šifrite lahtimurdmisele ning masina rekonstrueerimisele. Suure panuse selle saavutamiseks andis W. F. Friedman, kelle ülesandeks jäi tema enda välja töötatud statilis-matemaatilisel meetodil põhineva testi põhjal jupihaaval masina juhtmestik kopeerida. Selleks kasutas ta juba olemasolevat informatsiooni. Katse-eksitus meetodil töötades oli Friedman suutnud eelnevalt mitmeid masinaid teadaolevale infole tuginedes lahti murda, kuid töö Jaapani masinaga viis teda hullumise piirini. Esimeste nädalate jooksul suudeti kopeerida ligikaudu 25% uue masina skeemist.⁵¹ Siiski ei suudetud samas tempos jätkata ning järgnevad poolteist aastat viisid vahelduva eduga samasse punkti tagasi. Lahendus saabus ootamatult, kui üks Friedmani alluvatest, noor krüptoloog H. L. Clark pakkus välja idee, et äkki kasutati jaapanlaste uues masinas ketaste asemel hoopis lüliteid. Järgneva kuu aja jooksul suutis Friedmani meeskond valmistada jaapanlaste „imemasinast“ koopia, mis koodidest täielikult tõlgitud sõnumeid edastas. Ebatavaline masin sai sarnaselt oma eelkäijaga hellitusnime – „lilla“.

Seega olid ameeriklased umbes aasta enne saatuslikku ning ootamatut rünnakut Pearl Harbour'ile, suutnud lahti murda ka kõige keerulisema masina, mille jaapanlased oma koodide kaitseks löid. Ameeriklased, eesotsas Friedmaniga, kes meeletu töökoormuse all lõpuks natuke enne masina koopia valmimist kokku kukkus, olid pärast seda saavutust oma luureorganisatsioonid juba praktiliselt sõjategevuseks ette valmistanud. Kogu „lilla“ kallal tehtud töö tulemused „maeti seejärel sügava saladuseloori alla“ ning operatsioon märgiti koodnimega „Maagia.“ Võrreldes ameeriklaste kuulsa „Ülislajasega“ (*Top Secret*) tähendas see isegi kõrgemat turvaklassifikatsiooni. Ainult valitud seltskond, keda sai ühe käe sõrmedel üles lugeda, sai juurdepääsu masinale ning selle abil dekrüpteeritud sõnumite lugemisele. Alles 23. jaanuaril 1941. aastal lisati sinna seltskonda ka president ning välisminister. Kuigi „lilla“ ehitamine oli vaieldamatult üks suurimaid võite, mis Ühendriikide krüptoloogid sõjale eelnenud perioodil saavutasid, ei muutunud kõik Jaapani sõnumid kohe tänu masinale loetavaks. Kui oli olemas lahtimurtud kood, siis dešifreeris „lilla“ loetavat teksti viis sõna minutis, kuid jätkuvalt oli koode, mida polnud suudetud lahti murda. Sõnumite lugemiseks ei

---

⁵¹ Farago, L. *The Broken Seal*, 98.

piisanud pelgalt dešifreerimisest. Viiendik „J“- seeria koodidest olid 1941. aastal veel ameeriklastele arusaamatud ning sama seeria koodidega oli veel teinegi mure: masinal võttis nende dešifreerimine tunduvalt kauem aega, kaheteistkümnest tunnist kuni viie päevani.⁵²

Edusammud, mis luure valdkonnas tehti olid küll suured, kuid killustatus ning sisemine salastatus ei lubanud neid nii hästi realiseerida kui oleks vaja olnud. Mõttelaadide paljusus ning isolatsioonipoliitikast tuginev kaitsestrateegia kitsendas Ühendriikide luurevõimekuse paari sfääri, millest ei piisanud, et saada terviklik pilt Jaapani kavatsustest. 1930. aastate härrasmehelik poliitika tõi kaasa allakäigu kõigis luureagentuurides, millest osad lausa suleti. Jaapan, hoolimata mitmetest kaotustest luure valdkonnas, suutis oma tähelepanu paremini koondada. Kõiki Jaapani saladusi ei suudetud siiski lahti murda ning nagu järgmisest peatükist selgub, olid Ühendriikide krüptoloogide poolt lahti murtud sõnumid tihti hoopis eksitava sisuga. Hoolimata kõigist pingutustest, mida luureorganisatsioonid kahekümne eelneva aasta jooksul olid teinud, tabas sõjategevuse puhkemine Ühendriike siiski täiesti ootamatult.

---

⁵² Ibid, 99-108.

2. Pearl Harbour

Rünnak Pearl Harbour'ile on üks vastuolulisemaid teemasid Ühendriikide sõjaajaloos. Miks tuli rünnak ameeriklaste kaitstuimale sõjasadamale nii ootamatatult ja ränkade tagajärgedega, kuigi tagantjärele on teada, et krüptoloogia ja koodimurdmise vallas olid Ühendriikide luureorganisatsioonid olnud Jaapanist edukamad. Ameeriklased olid juba pikalt enne sõjategevuse puhkemist suutnud luua koopiad Jaapani koodimasinast, mida Jaapani kõrgeimate ohvitseride poolt „lahtimurdmatuks“ peeti. Ameeriklaste kohta info hankimisel piirdus Jaapan enamjaolt raadioluure ning spionaažiga. Pearl Harbour'i rünnaku kohta on arvamust avaldanud mitmed vandenõuteoreetikud, kelle peamine seisukoht on: Ühendriikide valitsus tahtis sõtta astuda ning seetõttu, olles teadlikud võimalikust rünnakust, jäeti vajalikud abinõud rünnaku vältimiseks kasutusele võtmata. Traagiline kaotus pidi tagama rahva poolehoidu sõjale. Paljude skeptikute arvates oli peamiseks süüdlaseks USA president F. D. Roosevelt.⁵³ Kuigi vandenõuteoreetikute seisukoht on väga intrigeeriv, on siiski fakt, et nii sõjaliselt kui ka majanduslikult kogu Vaikse ookeani regiooni domineerinud Ameerika Ühendriigid said 1941. aasta 7. detsembril tunda hävitavat kaotust.

1940. aastate alguses oli diplomaatiline olukord Jaapani ja Ühendriikide vahel pingeline. Eelneva kümnendi vältel oli Jaapan rakendanud agressiivset poliitikat Hiina vastu, luues sinna oma vasallriigi – Mandžukuo. Jaapani ekspansiiivsed plaanid ei piirdunud vaid sellega, sest jätkuvalt nappis neil mitmeid olulisi tooraineid. Kuna Hiina osutas üha tugevamat vastupanu ning vana sõjaplaan, mis nägi ette ekspansiooni Hiina ning Nõukogude Liidu suunas, omas Jaapani sõjaväeringkondades vähenevat toetust, kerkis esile uus rünnakusuund – Indoneesia. Indoneesia loomulik maavarade rikkus oli lõunasuunalise rünnaku valimise peamiseks põhjuseks. See oli paratamatult vastumeelne mitmetele suurriikidele, mille asumaad Indoneesias paiknesid, nende seas ka Ameerika Ühendriikidele.⁵⁴ Indoneesia valimine rünnakusuunaks tähendas Jaapanile suhete järsku halvenemist nii Suurbritannia, Prantsusmaa, Hollandi kui ka Ühendriikidega, mis polnud mitmete Jaapani poliitikute ning sõjaväelaste arvates tark otsus. Jaapani siseringkonna kahte leeri jagunemine oli aktuaalne probleem 1939. aastast kuni 1941. aasta 2. juulini, mil võeti vastu detailne plaan Malaya, Ida-Indoneesia, Borneo, Filipiinide ja Hawaii saarestikus asuva Oahu saare ründamiseks. See ei tähendanud,

---

⁵³ Olmsted, K. S. *Real Enemies: Conspiracy Theories and American Democracy, World War I To 9/11*. Cary 2008: Oxford University Press, 65-66; 75.

⁵⁴ Õun, M; Ojalo, H. *Lahingud Vaiksel ookeanil*. Tallinn 2011: Grenader, 9-10.

et teise rünnakusuuna plaanist täielikult loobuti, vaid jätkuvalt valmistuti sõjaks ka Nõukogude Liidu vastu, kuid see polnud enam prioriteet. Üha agressiivsema loomuga Jaapani vastu oli Ühendriikide poliitika jäik. Võrreldes 1920. aastatega oli Jaapani hoiak Ühendriikide suhtes muutunud tunduvalt riskialtimaks. 1940. aasta 27. septembril sõlmitud kolmikpakt Jaapani, Saksamaa ja Itaalia vahel toetas Jaapani julgemat diplomaatiat.⁵⁵ Ameeriklased said jälile mitmetele sõnumitele, milles saadeti Jaapani suursaadikule Washingtonis infot 2. juulil toimunud kohtumise kohta. Loogiliselt järeldades saadi Jaapani plaanidele jälile. Saksamaa soovis Jaapani astumist sõtta Nõukogude Liidu vastu, kuid Jaapani sõjavägi tugevdas oma positsioone hoopis Indo-Hiinas. Augustiks oli ameeriklastele selge, et konflikti puhkedes toimub rünnak suure tõenäosusega nende huvipiirkonna vastu.⁵⁶ Liidusuhete tugevdamiseks koostati 1941. aasta 11. märtsil *Lend-Lease* leping, mis andis loa USA presidendile „müüa, anda, vahetada, liisida, laenata või muul moel toimetada misiganes sõjatehnikat riikidele, mille kaitsmist ta vajalikuks peab.“⁵⁷ Lisaks sellele otsustati, et olulisim kriisikolle on Euroopa. Kaug-Ida ja Vaikse ookeani kontrollimine, mis oli olnud USA sõjalise poliitika üheks alustalaks, jäi tahaplaanile. Otsustati, et juhul kui Jaapan peaks sõjategevusse aktiivselt sekkuma, on Ühendriikide strateegia kaitsev. Selle otsusega tehti end samas haavatavaks võimaliku üllatusrünnaku suhtes. Ühendriigid loobusid sõjalise ohu kasvades oma laevastiku osakaalu suurendamisest Kaug-Idas, mis oleks suurendanud lääneriikide Kaug-Ida kolooniate kaitsevõimet. Jaapani alahindamine oli üheks probleemiks, mis Ühendriikidele saatuslikuks sai. 1941. aasta mais kirjutas kindral G. Marshall, kes oli ühtlasi presidendi nõuandjaks sõjalistes küsimustes, Roosevelt'ile memorandumi, kus ta rõhutas: Pearl Harbour on oma asukoha, loodusliku eripära ja kaitsvate üksuste efektiivsuse tõttu vaenlasele praktiliselt võimatu sihtmärk.⁵⁸ 1941. aasta keskpaiku planeeris Vaikse ookeani laevastiku komandör H. E. Kimmel lahingustrateegiat juhuks, kui Jaapan peaks Ühendriikidele sõja kuulutama. Plaani peamine idee oli sundida Jaapani laevastikku võitlema keset Vaikset ookeani. Eesmärgiks oli üllatada jaapanlasi sarnase manöövriga, mida kasutasid sakslased kuulsas Jüüti merelahingus: näilise taganemisega vaenlane segadusse ajada ning seda ära kasutades saata osa laevu nende taganemisteed ära lõikama. Seda plaani välja mõeldes ning laevastiku sõjadoktriini osaks võttes oli Kimmel ignorantne võimalike Jaapani plaanide suhtes ning ei arvestanud

---

⁵⁵ Parkinson, R. *Attack on Pearl Harbour*, 34-37; 54.

⁵⁶ Farago, L. *The Broken Seal*, 211.

⁵⁷ Parkinson, R. *Attack on Pearl Harbour*, 41.

⁵⁸ Ibid, 44.

võimalusega, et Jaapani laevastik näeb nende plaani läbi või korraldab hoopis ennetava üllatusrännaku.⁵⁹

Saksamaa plaan alustada sõda Nõukogude Liidu vastu oli üks peamistest põhjustest, mis mõjutas Jaapanit ulatusliku agressiooni planeerimist lõuna suunas. Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahelise sõja korral oluks oht põhja poolt väga ebatõenäoline. Teiseks oluliseks põhjuseks, mis Jaapanit edasise sõjategevuse poole tõmbas, oli Ühendriikide tegevus Jaapani laienemisplaanide takistamiseks, mida Jaapani välisminister Y. Matsuoka 8. mail peetud kohtumisel sõjas osalemisega samaväärseks kuulutas. Lisaks seadis ta kahtluse alla, kas Ühendriigid Jaapani territooriumi laiendamist Indoneesiasse üldse takistaksid. Seda põhjusel, et USA-l oleks otsesesse sõjategevusse sisenedes pigem kaotada kui võita. Ühendriikide poolt Jaapanile kehtestatud erinevad sisseveokeelud olid jaapanlastele siiski niivõrd koormavaks, et aja möödudes otsustati riskida ning võtta Ühendriikide suhtes veelgi agressiivsem diplomaatiline hoiak. USA lootis, et majanduslikud survemeetodid aitavad takistada Jaapani edasisi sõjaplaane. Ulatusliku sõja korral nähti kaubanduspiirangutes vahendit Jaapanit minimaalsete ressursside juures hoida.⁶⁰ Lõunasuunalise rünnakuplaani vastuvõtmisel oli suur roll Ameerika Ühendriikide välisministri C. Hull'i kirjal Jaapani saadikule Washingtonis, kus ta tõi välja tingimused, mille korral saaks jätkuda täielikult vaba kaubandus nende kahe riigi vahel. Tingimused olid Jaapani poliitikute jaoks solvavad ning Hull'i pakkumine saata laiali tollane valitsus, mis polnud Ühendriikidega koostööaldis, tekitas Jaapani kõrgemas seltskonnas palju pahameelt.⁶¹ Matsuoka oli sellise ennekuulmatu pakkumise peale väitnud: „Ühendriigid arvavad, et Jaapan on [kaubanduspiirangutest] kurnatud ning selletõttu saatis sellise teate. Ma pakun välja, et me lükkame selle avalduse tagasi ning lõpetame läbirääkimised Ameerika Ühendriikidega.“⁶² Sellise teoni siiski ei jõutud, kuid 25. juulil marssisid Jaapani väed oma tugevuse näitamiseks Lõuna-Indohiinasse. Samal päeval külmutas USA kõik oma territooriumil olevad Jaapani varad. Sellega olid Jaapani ja USA suhted jõudnud kriitilisse staadiumisse, kuid Jaapan polnud veel valmis Ühendriikide vastu sõdima. Sellel põhjusel alustas K. Nomura, Jaapani saadik Washingtonis, 1941. aasta 6. augustil uuesti läbirääkimisi, lootuses aega võita. Paraku olid Nomura poolt tehtud pakkumised Ühendriikidele täiesti vastuvõtmatud. Ta nõudis USA-lt omavahelise kaubanduse

---

⁵⁹ Black, J. *The Second World War. Volume III: The Japanese War 1941-1945*. Burlington 2007: Ashgate Publishing, 107-109.

⁶⁰ United States Department of State. (1941) *Foreign relations of the United States diplomatic papers, 1941. The Far East*. U.S. Government Printing Office Kd. IV, lk 781-782.

⁶¹ Parkinson, R. *Attack on Pearl Harbour*, 48-55.

⁶² Ibid, 55.

täielikku taastamist ja Jaapani territooriumi tunnustamist ning kogu sõjalise ettevalmistuse lõpetamist Kaug-Ida piirkonnas. Vastutasuks pakuti vaid Indo-Hiinast väljatõmbumist ning uute agressioonide peatumist lõuna suunal. Suurbritannia peaminister W. Churchill veenis Roosevelt'i võtma konkreetset seisukohta. Roosevelt, kes oli enne Churchill'i sekkumist pooldanud pigem läbirääkimiste jätkumist, saatis Jaapani saadikule Washingtonis ähvardava noodi. Selles seisis: „Ühendriigid on sunnitud võtma kasutusele vastumeetmed igasugusele edasisele Jaapani vallutustegevusele, isegi kui see võib viia omavahelise sõjani.“⁶³ Ühe sellise vastumeetmena kuulutas USA pärast 25. juuli sündmuseid Jaapani vastu täieliku kaubandusembargo, millega liitusid ka Suurbritannia ning Holland. Ühendriikide seisukoht oli, et ainus viis Jaapani sõjalist võimekust haavata, on kehtestada koos liitlastega sõjatööstusele oluliste materjalide ja toorainete täielik kaubanduskeeld. Vastasel juhul oleks oht, et Jaapan suudab okupeeritud alade ning tsiviilelanike vajaduste pealt kokku hoidmise abil sõjatööstuse mahtu siiski suurendada.⁶⁴ Embargo pani Jaapani plaanidele peale ajalise piirangu. Nafta ja teras, mida neil nappis juba enne kaubanduse peatamist, oli nüüd määratud mingi hetk otsa lõppema. Jaapani sõjatööstus ning majandus põhines peaaegu täielikult välistoodangul, eriti USA-l. Ligi 80% naftasaadustest, mida Jaapan 1940. aastal kasutas, oli imporditud Ühendriikidest ning 13% Indoneesiast. Lisaks naftale oli Jaapan sõltuv veel erinevate metallide, kummi, puuvilla ja palju muu osas. Jaapanil oli naftavarusid pärast embargo kehtestamist veel umbes aastaks või veidi rohkemaks. Ühendriikide seisukoht kaubanduse taastamise suhtes oli äärmiselt konkreetne ning Jaapanile vastuvõetamatu: taganeda kolmikpaktist Saksamaa ja Itaaliaga ning viia väed välja nii Lõuna-Indohiinast kui ka Hiinast. See jättis Jaapanile sisuliselt kaks varianti: tunnistada kaotust ning leppida USA tingimustega või alustada ulatuslikku sõda seni, kuni see veel võimalik oli.⁶⁵

1941. aastaks oli selge, et Hitleri eesmärgiks oli Jaapan võimalikult kiiresti sõjategevusse tõmmata. „Lilla“ abil dekrüpteeriti mitmeid sõnumeid, mis kirjeldasid olukorda Euroopas ning Hitleri seisukohta Jaapani ja Ühendriikide vaheliste läbirääkimiste osas, mida füürer täiesti mõttetuks pidas.⁶⁶ Oktoobri alguseks olid läbirääkimised jõudmas „surnud punkti“ ning sisepinged Jaapanis kasvanud murranguliseks. Jaapani peaminister F. Konoe, kes pooldas läbirääkimiste jätkumist, oli selgelt alla jäämas sõjalise juhtkonna soovidele alustada

---

⁶³ Ibid, 58-61.

⁶⁴ United States Department of State. *Foreign relations of the United States diplomatic papers, 1941. The Far East*. Kd. IV, lk 780-784.

⁶⁵ Arima, Y. (2003) *The Way to Pearl Harbour: US vs Japan*. <http://www1.american.edu/ted/ice/japan-oil.htm>. (17.04.2014)

⁶⁶ Smith, M. *The Emperor's Codes: The Breaking of Japan's Secret Ciphers*. New York 2007: Arcade Publishing, 90-91.

sõjategevust võimalikult kiiresti. Olukorrale ei aidanud kaasa ka USA välisministri Hull'i soovitus presidendile, keelduda kohtumises Konoe'ga, juhul kui Jaapan ei võta Hiinas valitseva olukorra suhtes vastu leevendavaid meetmeid. 12. oktoobril ei õnnestunud Konoe'l veenda militaristide liidrit T. Hidekit läbirääkimisi pooldama. 13. oktoobril saatis Jaapani välisminister T. Toyoda kirja saatkonda Washingtonis, kus ta rõhutas olukorra tõsidust kodumaal ning viivitamatut vajadust kahe riigi liidrite kohtumise korraldamiseks. See teade sai krüptoloogide töö tulemusel loetavaks ka ameeriklastele. Sõnumist veel suuremaks ohu märgiks oli Jaapani poliitilise hierarhia järsk muutus, kui Hideki survel Konoe peaministrikohast loobus. Jaapani keiser valis uut valitsust moodustama rahumeelsema Konoe asemel sõjaka loomuga Hideki, kes säilitas sealjuures ka sõjaministri koha. Kõik ministrid, kes olid Konoe valitsuses olnud sõja suhtes konservatiivsete vaadetega, suruti nüüd valitsusest välja. Surve sõja alustamiseks laienes sõjalisest ringkonnast ka poliitilisse sfääri.⁶⁷

Üheks Suurbritannia ja USA koostöö tihenemise põhjuseks, eriti koodimurdmise valdkonnas, oli Jaapani lähenemine Saksamaale. Briti koodimurdjad olid üllatunud, et ameeriklastel oli õnnestunud dekrüpteerida vaid mõni üksik Jaapani armee- ja mereväekood. Samas kiitsid nad ameeriklasi suure töö puhul, mis oli ära tehtud Jaapani diplomaatiliste koodide murdmiseks.⁶⁸ Võimalik, et just vajakajäämised Jaapani armee- ja mereväekoodide lugemises põhjustasid olukorra, kus Ühendriikide luureorganisatsioonid küll kahtlustasid Jaapani ootamatut agressiooni, kuid ei osanud arvatagi, et see võib toimuda nende Vaikse ookeani laevastiku vastu. Peamise rünnakusuunana eeldati Lõuna-Hiinat või Prantsuse Indo-Hiinat. 27. novembril saatis mereväeoperatsioonide juht teate Vaikse ookeani laevastiku komandörile Kimmelile, kus oli kirjas: „läbirääkimised Jaapaniga olukorra stabiliseerumise suunas on peatunud ning lähipäevadel on oodata agressiooni Jaapani poolt. Jaapani sõdurite, varustuse ja mereväe operatiivgruppide jaotus viitab võimalikule dessantekspeditsioonile kas Filipiinidele, Taisse, Kra poolsaarele või Borneole.“⁶⁹ Selleks ajaks oli Jaapani sõjalaevastik võtnud juba kursi Hawaii saarte suunas ning tagasipöördumise tõenäosus vähenes iga päevaga. 5. novembril õnnestus ameeriklastel enda valdusesse saada ning edukalt tõlkida sõnum Tokyost Jaapani suursaadikule Washingtonis: „Mitmete erinevate asjaolude tõttu on kohustuslik, et kõik ettevalmistused leppe sõlmimiseks oleks 25. novembriks tehtud.“⁷⁰ See sõnum viitas selgelt, et 25. november oli tähtjaks, mil otsust rünnata enam tühistada ei saanud. 20.

---

⁶⁷ Parkinson, R. *Attack on Pearl Harbour*, 67-69.

⁶⁸ Smith, M. *The Emperor's Codes*, 90-92.

⁶⁹ Richelson, J. T. *A Century of Spies*, 116.

⁷⁰ Ibid, 119.

novembril üritas Jaapan viimast korda kriisist läbirääkimiste teel väljuda, pakkudes Ühendriikidele, et nad tõmbavad oma väed välja Lõuna - Indohiinast, juhul kui Ühendriigid tagastavad Jaapani külmutatud varad ning varustavad neid nafta ja muude strateegiliselt oluliste maavaradega. Lisaks pidi USA loobuma Hiina abistamisest. Ühendriigid vastasid pakkumisele tugeva diplomaatilise järjekindlusega, lubades täielikku kaubanduse jätkumist Jaapaniga ainult juhul, kui nad oma väed kogu Kagu-Aasiast tagasi tõmbavad. Mõlemad pakkumised olid teisele osapoolle vastuvõtmatud. Kogu novembri vältel õnnestus ameeriklastel dekrüpteerida suur hulk olulisi sõnumeid, mis ühel või teisel viisil sõjategevuse puhkemist ette ennustasid. 19. novembril murti lahti sõnum, mis oli peidetud ilmateatesse. Ilmateatesse peidetud sõnadekombinatsioon „ida, tuul, vihm“ tähendas, et Jaapani suhted Ameerika Ühendriikidega olid jõudnud pöördumatult halva olukorrani. 22. novembril said ameeriklased jälile järjekordsele olulisele sõnumile, mis kinnitas veelgi Jaapani peatse agressiooni ohtu. Sõnumis, mis oli saadetud vastusena Jaapani suursaadiku palvele läbirääkimisi 29. novembrini pikendada, seisis: „Sel korral me mõtleme seda tõsiselt [...] tähtaega pole võimalik enam rohkem muuta. Pärast seda [29. novembrit] juhtuvad asjad automaatselt.“⁷¹ 27. novembril kohtusid Jaapani saadikud S. Kurusu ja Nomura president Roosevelt'iga. Sarnaselt välisministrile oli ka president jaapanlastele järeleandmiste tegemisel paindumatu, lubades taastada kaubandussuhted vaid täielikult Ühendriikide tingimustel. Kuna tähtaeg sõjakäsu tühistamiseks oli vaid loetud päevade kaugusel, helistati Kurusule juba samal õhtul Jaapani välisministeeriumist, et läbirääkimiste tulemus võimalikult kiiresti teada saada. Kõnet kuulati ameeriklaste poolt pealt ning kuigi kõne osapooled üritasid oma vestluse sisu võimalikult keeruliselt mõistetavaks teha (sõja kuulutamise asemel räägiti näiteks poisi või tüdruku sünnist, kus poiss tähendas sõda ning tüdruk vastupidist), andis see kinnitust, et Jaapani võimuladvikul on lahendada kiireloomuline probleem, mida tuli ameeriklaste eest varjata. Kõnes soovitati siiski saadikutel läbirääkimisi jätkata lootuses sellega rünnakuüksusele aega võita. Ameeriklased nägid seda plaani läbi ning järeldasid sellest peatse rünnaku toimumist.⁷²

„Operatsioon Z“ – Plaan Pearl Harbour'i ründamiseks oli paika pandud tunduvalt varem, kui lõplik otsus vastu võeti. Selle ülisalajase ning riskantse mõtte taga seisis admiral I. Yamamoto – üks vähestest meestest Jaapani võimuladvikus, kes oli sinna jõudnud ilma eelneva poliitilise taustata. Yamamoto oli strateeg, kes sai noore mehana oma sõjalise karastuse Vene-Jaapani

---

⁷¹ Ibid, 116-119.

⁷² Parkinson, R. *Attack on Pearl Harbour*, 92.

sõjas, kus ta mereväe kadetina oli haaratud jaapanlaste edust. Ta nägi suurt eeskuju admiral H. Togos, kes kavandas plaani rünnata venelasi ootamatult. Sellest kujunes ka sõja pöördeliseim sündmus. Vene laevastik kannatas suuri kaotuseid ning suuresti selle ennetava lahingu tõttu pidi ka aasta hiljem Jaapani üleolekut tunnistama. Mõte ennetavast rünnakust jäi Yamamoto pähe püsima. 1930. aastate lõpuks oli ta mereväes saavutanud suure mõju. Ta kritiseeris tulihingeliselt ligi 30 aastat Jaapani mereväe lahinguplaani iseloomustanud kaitsestrateegiat. Esialgse idee Pearl Harbour'i ründamiseks sai Yamamoto tõenäoliselt hoopis ameeriklastelt endilt. 1932. aasta sügisel korraldas Ühendriikide merevägi, admiral F. A. Scofieldi eestvedamisel, laevastiku õppused, mille peamine probleem oli kaitse ennetava rünnaku eest. Scofield kirjeldas olukorda, milleks valmistuti järgmiselt: „Sõda on kohe saabuv, kuid veel välja kuulutamata. Vaenlane ründab sinna, kuhu laevastik on koondatud. Vaenlane kasutab rünnaku peamise jõuna lennukikandjaid. Vaenlane võib rünnata Hawaii saari või läänerannikut enne sõja kuulutamist. Hinnata kõiki musti [vaenlase] vägesid 180 meridiaanist ida pool vaenulikeks.“⁷³ Õppustel ebaõnnestuti kaitsta Pearl Harbour'it rünnaku eest ning see tekitas kõmu, millest huvitus ka Yamamoto. Aastatel 1925-1927 oli ta Washingtonis Jaapani mereväe atašeeks. Seal tutvus ta Ühendriikide mereväe strateegia ning koosseisuga ning 1928. aastal kodumaale saabudes pühendas ta ennast lennukikandjate ehitusse. Ta nägi, et edukaks sõjaks merel on vajalik õhutoetus. 1939. aasta augustis õnnestus Yamamoto'l viimaks saavutada ühendatud laevastiku komandöri positsioon, mis andis talle võimaluse oma plaani elluviimiseks reaalseid samme astuda. Ta algatas treeningprogrammi lennukikandja pilootidele, mis pidi simuleerima plaanitavas rünnakus toimuvaid olukordi. Lisaks leidis ta pika otsimise järel Kyushu saare, mis omas oma geograafiliselt kujult Pearl Harbour'iga arvukalt sarnasusi. Seal harjutati sama lahinguplaani läbiviimist, mis 7. detsembril Ühendriike vapustas. Mereväe juhtkond polnud Yamamoto plaanist esialgu sama vaimustunud. Seda nähti liiga riskantse operatsioonina, mis ebaõnnestumise korral Jaapani koheselt hukule määraks. Peamine viga, mida Yamamoto plaanile omistati, oli selle põhinemine kahel kriitiliselt tähtsal eeldusel, mille edu polnud võimalik garanteerida. Esimene neist oli oletus, et rünnaku hetkel on kogu Ühendriikide Vaikse ookeani laevastik Pearl Harbour'is ning teiseks eeldus, et Jaapani laevastik jõuab läbida pika teekonna Jaapanist Hawaii saarte lähisteile ilma ameeriklaste poolt märkamata. Kuid Yamamoto polnud hulljulge mees, vaid astus mitmeid olulisi samme, mis operatsiooni õnnestumise tõenäosust oluliselt tõstsid. Plaani edu taga seisis suuresti Jaapani luureteenistus *joho kyoko*, kust Yamamoto leidis endale spiooni, kelle

---

⁷³ Farago, L. *The Broken Seal*, 127.

ülesandeks sai reisida Hawaii'le ning hoida Jaapanit kursis Ühendriikide Vaikse ookeani laevastiku paiknemise osas.⁷⁴ T. Yoshikawa, mees kes asus näiliselt tööle sekretärina Jaapani konsulaadis, hakkas juba esimese kuu lõppedes saatma kodumaale kodeeritud sõnumeid Ühendriikide laevastiku paiknemise kohta Pearl Harbour'is.⁷⁵ Yoshikawa ülesanne oli nii varjatud saladus, et sellest ei teadnud isegi teised konsulaadis töötanud inimesed. Vaid kaks neist teadsid, et ta saadeti Hawaii'le kellekski enamaks kui lihtsalt sekretäriks. Ta viis end kurssi kõikvõimaliku informatsiooniga, mida ta Pearl Harbour'i kohta uurida sai: selle topograafia ning kohad, kust ta sai toimuval hästi silma peal hoida, kaitserajatised (k.a veealused), laevade lahkumine ja saabumine sadamasse, patrull-lennukite lennukava ja palju muud, mida ta Jaapanile oluliseks pidas.⁷⁶ Ameeriklased said 1941. aasta oktoobris kaudselt jälile Jaapani luuretegevusele Hawaii saartel, kuid spioone ei õnnestunud tuvastada. Lisaks ei nähtud selles suuremat ohtu, sest juba pikemat aega oldi teadlikud jaapanlaste huvist Pearl Harbour'i vastu. 9. oktoobril saadi armeeluures jälile jaapanlaste poolt Tokyost Honolulu saadetud sõnumile, milles sooviti täpset infot kõigi sõjalaevade ja lennukikandjate paiknemise kohta sadamas. Kuna Jaapani agente oli paljudes strateegilistelt olulistest kohtades üle kogu Ühendriikide, ei suudetud selles näha rünnakuplaanile vajaliku info kogumist, vaid hoopis kardeti kõige halvemal juhul võimalikku sabotaažikatset.⁷⁷ Sõjaohu kasvades saatis Jaapan 1. novembril Hawaii saartele laeva, *Taiyo Maru*, mille ülesandeks oli transportida Ühendriikide kaubanduskeeldude tõttu kojumineku võimaluse kaotanud inimesi kodumaale tagasi. Laeva ning selle meeskonda ja reisijaid kontrolliti ameeriklaste poolt väga hoolikalt, kuid midagi kahtlast ei avastatud. Siiski oli laeva reisil olnud oluliselt salajasem eesmärk: selle pardal olid kaks Jaapani mereväe noort komandöri S. Suzuki ja T. Maejima. Nende ülesandeks oli kohtuda Yoshikawaga ning koguda olulist infot ilmaolude kohta Midway ja Aleuutide saarestiku lähistel, kust laeva marsruut tahtlikult mööda minema planeeriti. Kuigi neil kästi loendada ka laevu, mida nad merel kohtavad, ei õnnestunud neil üllatusena terve tee vältel ühtegi laeva näha. Yoshikawa andis kohtumisel kahele külalisele üle kogu oma viimase poole aasta töö: „sketšid ja kaart mille ta ise Pearl Harbour'ist oli joonistanud. Sinna oli märgitud ka Oahu saare lennuväljad ning eraldi raport Hickham'i ja Wheeler'i lennuväljade angaaride detailsed kirjeldused. Lisatud olid ka mõned õhufotod, mille Yoshikawa oli oma ainukesel lennul üle Hawaii saarte teinud.“⁷⁸ Yoshikawa suutis oma tegevust nii hoolikalt varjata, et

---

⁷⁴ Ibid, 124-140.

⁷⁵ Kahn, D. *The Codebreakers*, 16.

⁷⁶ Farago, L. *The Broken Seal*, 236.

⁷⁷ Parkinson, R. *Attack on Pearl Harbour*, 66.

⁷⁸ Farago, L. *The Broken Seal*, 245-246.

Ühendriikide vastuluure agentuuride kahtlaste isikute nimekirjas tema nime polnud, erinevalt näiteks Hawaii konsulist Ogawa'st, kes oli klassifitseeritud kui „A“ kahtluselune. Yoshikawa luureinfo põhjal pandi paika ka rünnaku kuupäev. Oma vaatluste põhjal oli ta täheldanud, et sadamas on kõige rohkem laevu pühapäeviti.⁷⁹ Lisaks võeti paar päeva enne rünnakut kasutusele uus mereväekood „JN25b“, mille murdmiseks puudus ameeriklastel nii inimresurss kui aeg. See „vangerdus“ muutis paratamatult sõjategevuse ennetamise krüptoloogia teel oluliselt keerulisemaks, sest ka enne uue šifri kasutusele võtmist olid Ühendriikide koodimurdjad suutnud lugeda vaid mõningaid osasid koodiga „JN25“ saadetud sõnumitest.⁸⁰ Samal ajal saatis Yoshikawa jätkuvalt sõnumeid Hawaii'lt Jaapanisse. Sõnumite sisuks oli Ühendriikide Vaikse ookeani laevastiku aluste paiknemine, saabumine ja lahkumine sadamast. Kuni 4. detsembrini polnud koodiga „JN25“ saadetud sõnumitest leida mingit olulist infot, kuid pärast šifri muutust kasutas Yoshikawa seda teabe saatmiseks Pearl Harbour'i rünnakuüksusele. 6. detsembril saadeti Hawaii konsulaadist sõnum lühikese, kuid ründajatele olulise sisuga: „5. detsembri õhtul sisenes lahingulaev Wyoming ning üks miinitraaler sadamasse. 6. kuupäeval olid ankrus üheksa lahingulaeva, kolm miinitraalerit, kolm kergristlejat ja 17 hävitajat. Sadamas oli neli kergristlejat ja kaks hävitajat. Kõik raskeristlejad ning lennukikandjad on sadamast lahkunud. Paistab, et laevastiku õhuvägi ei korralda vaatluseid.“⁸¹ Peale kahe laeva, mis Yoshikawal märkamata jäid, olid tema edastatud andmed täpsed. See oli ühtlasi ka viimane saadetud sõnum Jaapani Hawaii konsulaadist enne sõjategevuse puhkemist.⁸²

26. novembri varahommikul asus 32 laevast koosnev üksus, nende seas kuus lennukikandjat, teele Tankani lahest Vaikse ookeani põhjaosa suunas, kus laevaliiklus oli peaaegu olematu. Neile oli antud käsk pöörduda tagasi, kui ameeriklased märkavad neid enne 6. detsembrit. 7. detsembril avastamise korral pidi otsus ründamise osas jääma admiral Nagumole. Kogu tee läbisid nad täielikus raadiovaikuses.⁸³ Oma jälgede peitmiseks muutsid jaapanlased 1. detsembril, ainult 30 päeva pärast eelmist vahetust, oma laevastiku 20 000 raadiosignaali. Sellest hoolimata olid ameeriklased siiski märganud Jaapani laevastiku kõige olulisemate laevade kadumist. Laevastikuluure ohvitser E. T. Layton raporteeris 1. detsembril oma leiust Ühendriikide Vaikse ookeani laevastiku komandörile, admiral Kimmelile. Ta nentis, et nad pole Jaapani lennukikandjate asukohast teadlikud olnud juba paar nädalat, kuid on alust

---

⁷⁹ Ibid, 238-239; 246.

⁸⁰ Richelson, J. T. *A Century of Spies*, 122.

⁸¹ Kahn, D. *The Codebreakers*, 49.

⁸² Ibid, 44-45, 49.

⁸³ Ibid, 33.

arvata, et nad on siiski jätkuvalt Jaapani koduvetes. Kogu järeldused tegi Layton novembri vaatluste põhjal ning tegelikult polnud tal aimugi, kuhu need laevad teel olid.⁸⁴ Indoneesia ründamiseks valmistumise tarbeks ja ameeriklaste tähelepanu kõrvale juhtimiseks Pearl Harbour'ilt saatis Jaapan detsembri esimestel päevadel kolmest konvoist koosneva üksuse Suurbritannia ja Hollandi asumaade suunas, kus neid 6. detsembri hommikul rutiinse luurelennu ajal briti pilootide poolt märgati. See info jõudis ka Roosevelt'ini, kes üritas personaalse sõnumiga veenda keiser Hirohitot rünnakuotsust tühistama.⁸⁵

Detsembri esimestel päevadel murti „lilla“ abil lahti veel mitmeid olulisi teateid Tokyo'st Jaapani mereväe atašeedele erinevates linnades, kus rõhutati, et vajadusel tuleb koodimasinad hävitada. Sama sisuga sõnum saadeti ka suursaadikule Ühendriikides. 6. detsembril saadeti Tokyo'st USA saatkonda 14 osast koosnev vastus pakkumisele, mille Ühendriikide välisminister Hull oli Jaapanile teinud. Sama päeva õhtuks suudeti 13 osa sõnumist lahti murda ning presidendile toimetada. President olevat sõnumeid lugedes öelnud kuulsad sõnad: „See tähendab sõda!“⁸⁶ Viimane osa sõnumist suudeti lahti murda 7. detsembri hommikul kell seitse Washingtoni aja järgi. Sõnumi sisu oli Ühendriikide jaoks kurjakuulutav: „Palume suursaadikul esitada meie vastus Ühendriikide valitsusele (võimalusel välisministrile) 7. detsembril kell 1 pärastlõunal teie aja järgi.“⁸⁷ Kella 10-neks oli sõnumi viimane osa jõudnud välisministri kätte. Hull aimas ohtu kellaajaliselt täpselt määratud vastuses, kus seisis, et Jaapan katkestab läbirääkimised Ühendriikidega. See pidi tähendama ainult üht – ajastatud agressiooni, kuid kuhu täpselt, seda ei osatud veel öelda.⁸⁸

Kas ameeriklastele sai saatuslikuks krüptoloogia liigne usaldamine ning selle valdkonna eelistamine suurte edusammude pärast? Teada on, et enne sõjategevuse puhkemist ei kasutanud Ameerika Ühendriigid Jaapani luuramiseks spioone.⁸⁹ Põhirõhk oli asetatud oma saladuste kaitsmisele. Kuigi mereväeluure büroo tegeles juba 1920. aastatest alates aktiivselt spioonide otsimisega, ei suutnud nad jõuda jälile strateegiliselt äärmiselt olulises kohas spioneerinud Yoshikawa tegevusele. On suur tõenäosus, et edukalt Jaapani siseringkonda infiltreerunud spiooni abi kasutades oleks Ühendriigid suutnud erinevad vihjed enne saatuslikku hommikut omavahel kokku viia ning laevastiku kaitsevalmiduse tagada. Kindral Eisenhower kirjeldas Ühendriikide atašeesid Jaapanis kasutute meestena, kes ei omandanud

---

⁸⁴ Ibid, 35-37.

⁸⁵ Parkinson, R. *Attack on Pearl Harbour*, 99.

⁸⁶ Richelson, J. T. *A Century of Spies*, 120.

⁸⁷ Kahn, D. *The Codebreakers*, 2.

⁸⁸ Ibid, 3-4.

⁸⁹ Farago, L. *The Broken Seal*, 158.

üldse kasulikku informatsiooni, kuigi seda neilt oodati.⁹⁰ Kriisi süvenedes toimis kopeeritud koodimasinate tegevus kuni 1941. aasta novembrini väga tõhusalt. November ja detsember olid täidetud muutuste ja probleemidega, mis röövisid krüptoloogidelt palju aega ning hakkasid ilmnema vajakajäämised. Enamikke armeekoodi, mis võisid sisaldada olulist infot plaanitava rünnaku kohta, polnud suudetud lahti murda, sest need polnud koostatud masinate poolt ning inimtööjõudu nende analüütilisel meetodil lahendamiseks nappis. Kogu operatsioon „Maagia“ oli niivõrd salastatud, et see tekitas omakorda probleeme olulise info edastamisel. Hawaii’lt saadetud sõnumid olid „Maagia“ tähtsushierarhias kõige madalamal – ühed vähestest, mida jagati laiemale ringile, nende hulgas ka mereväeluure büroole ning armeeluurele. Selle põhjus võis olla asjaolu, et Hawaii’lt saadetud sõnumid olid tihti olnud ebatäpsed ja uinutasid ameeriklasi vähetähtsa informatsiooniga. Paraku jäi olulisel hetkel saadetud tähtis info seetõttu märkamata. Hawaii’l paiknenud konsulaadi töötajaskond oli jaapanlastel hästi valitud ning suutis oma amatöörliku käitumisega endalt tähelepanu kõrvale juhtida. Seega oli oht hästi peidetud ja ameeriklaste poolt klassifitseeritud kui vähetähtis. Prioriteediks olnud diplomaatilised koodid ajasid neid hoopis segadusse, varjates tähtsat infot, kui seda paljudes sõnumites üldse oli.⁹¹

Sel hetkel, kui mehed Washingtonis neljateistkümne sõnumiga „pead mürdsid“, oli Jaapani laevastiku rünnakuüksus jõudnud 275 miili kaugusele Hawaii saarestikust. Rünnak oli planeeritud kahte lainesse. Neist esimene koosnes kokku 190-nest lennukist ning alustas teekonda Pearl Harbour’i suunas kohaliku aja järgi kell 6 hommikul. Umbes poolteist tundi hiljem algas äkiline rünnak kaitsetult sadamas seisnud Ühendriikide laevadele. Jaapanlaste üllatuseks olid sihtmärgid nende jaoks justkui ritta seatud ning esimese rünnakulaine jooksul neile praktiliselt ohutud märklauad. Esimese viie minuti möödudes olid neli USA lahingulaeva juba massiivsete torpeedode poolt kreeni löödud. Kell 8.17 Hawaii aja järgi jõudsid halvad uudised ka Washingtoni, kus seda kuidagi uskuda ei suudetud. Umbes samal ajal viis lahingulaev *Arizona* endaga märga hauda kaasa rohkem kui 1100 meest. Mõned hetked hiljem tabas sama saatus lahingulaev *Oklahoma*’t. Teise rünnakulaine saabumise ajaks olid ameeriklased suutnud osaliselt kaitsepositsioonidele asuda ning vaenlasele vastupanu osutada.⁹² Esimese rünnakulaine üks olulisemaid sihtmärke olid USA lennuväebaasid Oahu’l, mida suudeti nii edukalt rünnata, et vähesed USA lennukid jõudsid üldse õhku tõusta.⁹³

---

⁹⁰ Ibid, 209.

⁹¹ Ibid, 157; 162; 164-167.

⁹² Parkinson, R. *Attack on Pearl Harbour*, 101-111.

⁹³ Farago, L. *The Broken Seal*, 380.

Jaapani lendurid olid selles ootamatus rünnakus väga suure eelisega, kuna iga mees teadis, millist sihtmärki ta ründama peab ning kus see täpselt asub. Ebavõrdne ning ootamatu lahing oli ameeriklastele hirmuäratavate tagajärgedega: 18 laeva hävis või muutus kasutuskõlbmatuks (nende seas 5 suurt lahingulaeva); kogu 402-st lennukist, mis Pearl Harbour'il paiknesid, hävisid 188 ning vigastusi said 159 lennukit. Poolteist tundi kestnud rünnak nõudis 2403 ameeriklase elu.⁹⁴ Need andmed on küll paiguti erinevad, kuid kaheldamatult oli see üks hirmsamaid kaotuseid Ameerika Ühendriikide ajaloos. Järgmisel päeval kuulutas Ühendriikide president sõja Jaapanile, kuid kaotused, mida nende Vaikse ookeani laevastik oli kandnud, olid muutnud jõudude vahekorda. Eelnevalt oma võimsale mereväele tuginenud riik oli sattunud olukorda, kus suur osa alles jäänud laevastikust asus Atlandi ookeanil ning sõda Jaapani tugeva laevastiku vastu töötas tulla väga kaotusterohke. Jaapan oli suutnud Ühendriike oma kavatsuste osas edukalt eksitada. Samuti olid nii USA mereväe- kui ka sõjaväe juhtkonnad olnud enne Pearl Harbour'i rünnaku toimumist skeptilised Jaapani sõjalise võimekuse osas, seda tunduvalt alahinnates. Lisaks pöördus Ühendriikide välispoliitiline fookus 1941. aastal Euroopa sõjatandril ning oma liitlaste abistamisele. Sellega seoses tõmbuti Kaug-Idas agressiivset poliitikat ajava Jaapani vastu kaitsepositsioonidele ning loobuti sealsete kolooniate sõjalise valmisoleku tugevdamisest, mis andis Jaapanile oluliselt vabamad käed tegutsemaks. Jaapan seevastu oli suutnud admiral Yamamoto eestvedamisel arendada oma laevastiku täiesti uuele tasemele. Ulatuslikud treeningud, mida Pearl Harbour'i ründamiseks tehti, koolitasid välja esimesi üksuseid uueks lahingutüübiks, mis sai Teises maailmasõjas Vaiksel ookeanil määravaks: laevastiku uueks ründeüksuseks olid saanud lennukid. Kas puhtalt juhuse läbi või kellegi plaani kohaselt, ei viibinud sel saatuslikul hommikul Oahu'l sadamas ühtegi USA lennukikandjat. See on üheks aluseks vandenõuteoreetikute ideedele, et Ühendriikide siseringkonnas oli mehi, kes teadsid, kuhu Jaapan rünnakut planeerib. Ühendriikide valmisoleku puudumise ning teadmatuse peamise põhjusena tuuakse välja ignorantsust Jaapani reaalse sõjalise võimekuse hindamisel ning puudulikkust erinevate luuremeetodite rakendamisel, lähtudes pigem krüptoloogias saavutatud edust, mis olulisel hetkel siiski ameeriklasi alt vedas ning väärtusliku info asemel tihti hoopis eksitavat informatsiooni edastas.

---

⁹⁴ Department of Defence. 50th Anniversary of World War II Commemorative Committee. (1991) *Overview of the Pearl Harbour attack, 7. december 1941*. <http://www.history.navy.mil/faqs/faq66-1.htm>. (21.04.2014)

3. Jaapani langus

3.1 Midway lahing

Pärast Ühendriikide Vaikse ookeani laevastiku suurt kaotust oli Jaapanil võimalus oma impeeriumi piire laiendama asuda. Pearl Harbour'ile järgnenud kuudel saavutas Jaapan mitmeid lihtsaid võite: alistades britid Singapuris, Ühendriikide ja Filipiinide ühisväed Bataanis ning seda oodatust väiksemate kaotusega. Järjestikused triumfid meeletasid jaapanlasi oma vastast alahindama.⁹⁵ Jaapanlaste seas levisid ideed kogu Vaikse ookeani, kaasa arvatud Hawaii saarestiku, Jaapani kontrolli alla saamisest.⁹⁶ Samas polnud Ühendriikide kaotused Pearl Harbour'is olnud piisvalt hävitavad, et neid sõjast täielikult välja lüüa. Enamik laevu, mis said kahjustada või uppusid madalasse sadamasse, suudeti 1942. aasta esimeste kuude jooksul uuesti töökorda saada. Lisaks oli rünnakust täielikult puutumatuks jäänud Ühendriikide peamine rünnakujõud – lennukikandjad. Ühendriikide õnneks olid jaapanlased otsustanud mitte rünnata nende allveelaevu, laevaparandustehaseid ning kütusevarusid, mille hävitamise korral oleks Vaikse ookeani laevastik jäänud väga raskesse olukorda ning poleks ilmselt suutnud säilitada baasi Oahu'l.⁹⁷ Antud peatükk analüüsib Vaikse ookeani pöördeliseimat lahingut ning selle tagamaid ning käsitleb operatsiooni, mille käigus suudeti likvideerida Jaapani mereväe strateeg Yamamoto. Kuidas õnnestus Ameerika Ühendriikidel välja tulla raskest sõjalisest olukorrast ning milline panus oli krüptoloogial sõjaedu pöördumisse?

1942. aasta esimeste kuude jooksul suutsid Hawaii'l töötanud koodimurdjad, eesotsas leitnant J. J. Rochefort'iga, jõuda lõpuks jälile jaapanlaste mereväekoodile „JN25b.“ Rochefort tuli Hawaii'le 1941. aasta mais ning asus juhatama sealset luureüksust. Pärast Pearl Harbour'i sündmuseid kasvas Rochefort'i meeskonna liikmete arv hüppeliselt ning varasemalt Jaapani ohvitseride koodisüsteemi kallal töötanud üksusele määrati uus ülesanne: koostöös teiste luureorganisatsioonidega murda lahti Jaapani laevastiku krüptograafiline süsteem, mille ameerika koodimurdjad nimetasid „JN25“ („JN25“-le lisati 1940. aasta 1. detsembril 50 000 5-kohalist šifrikombinatsiooni ning tinglikult kutsuti sellest hetkest sama koodi nimega „JN25b“). Sarnane muutus toimus ka 1941. aasta 1. detsembril. See muutis Pearl Harbour'i

---

⁹⁵ Dower, J. W. *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*. New York 1986: Pantheon Books, 260-261.

⁹⁶ Stephan, J. J. (1985) *Hawaii Under the Rising Sun: Japan's Plans for Conquest After Pearl Harbour*. The Journal of Asian Studies, Kd. 44, lk 408.

⁹⁷ Ryan, J. C. (1999). *History may have given Japanese Admiral Isoroku Yamamoto more credit for military genius*. World War II, Kd. 14, Nr. 1, lk 66.

sündmuste ennetamise krüptoloogide jaoks praktiliselt võimatuks. Antud koodi lahtimurdmine oli Ühendriikidele väga oluline, sest hinnanguliselt ligikaudu pooled Jaapani tähtsatest laevastikku puudutavatest sõnumitest saadeti selle koodiga. Koostöö oli edu saavutamise võtmeks. Koodi „JN25“ näol oli tegemist äärmiselt keerulise süsteemiga: 45 000 viiekohalist numbrikombinatsiooni olid šifreeritud kahe eraldiseisva 50 000 viiekohalisest numbrikombinatsioonist koosneva numbrijadaga. 1942. aasta 1. aprillile oli Jaapanil planeeritud järjekordne šifrikombinatsioonide vahetamine, kuid probleemid uute koodiraamatute õigeaegse valmimise ja laialitoimetamisega lükkasid selle tähtsuse edasi 1. maiks. Paratamatult andis see Rochefort'i meeskonnale ning teistele koodiga tegelevatele luureorganisatsioonidele lisaaega koodi murdmiseks. Kuigi esialgu satuti tegelema vaid väärtusetut infot sisaldanud sõnumitega, pöördus 1942. aasta aprillis nende õnn ning Rochefort'i meeskonnal õnnestus jälle saada sõnumile, milles peitus Jaapani plaan rünnata liitlaste baasi Uus-Guineas.⁹⁸ Aasta alguses Vaikse ookeani laevastiku juhiks saanud admiral C. Nimitz kasutas saadud informatsiooni ära ning saatis baasi kaitsma Ühendriikide kaks lennukikandjat. Luureandmed osutusid õigeteks ning 1942. aasta mai alguses toimunud lahingus suudeti Jaapani vägesid tagasi hoida, seda paraku oma laevastiku arvelt. Korallimere lahing oli eelmänguks sündmustele, mis leidsid aset kuu aega hiljem väikeses, eraldatud ning strateegiliselt olulises kohas asuva Midway atolli lähistel.⁹⁹ Jaapan oli oma eesmärgiks seadnud parandada vead, mis tehti Pearl Harbour'it rünnates: hävitada Ühendriikide lennukikandjad (USA peamine rünnakujõud). Korallimere lahingus suutis Jaapani rünnakuüksus (*Kido Butai*) uputada ameeriklaste lennukikandja *Lexington*'i ning tugevalt kahjustada lennukikandjat *Yorktown*. Yamamoto planeeris ameeriklaste Vaikse ookeani rünnakujõu lõpliku hävitamise 1942. aasta juuni algusesse.¹⁰⁰ Mitmed kõrged Jaapani ohvitserid olid Yamamoto plaani suhtes skeptilised, tuues välja mitmeid põhjuseid, miks ei peaks otsustava lahingu sihtpunktiks valima Midway atolli. Probleemsete kohtadena nähti võimalust, et ameeriklastel on Midway kaitsmiseks võimalus kasutada allveelaevu ja lennukeid nii Midway'lt kui Hawaii'lt, samas kui Jaapanil selline võimalus puudus. Lisaks ei nähtud perspektiivi kaugel ja eraldatud saare enda valdusesse võitmises. Plaani üheks suurimaks kriitikuks olnud mereväekomandör T. Miyo soovitas rünnata pigem Uus-Kaledooniat, Fidžit või Saamoat.¹⁰¹ Terve aprilli esimese poole kestnud debati rünnaku

---

⁹⁸ Kahn, D. *The Codebreakers*, 299-305.

⁹⁹ Symonds, C. L. *Decision at Sea*, 201-205.

¹⁰⁰ Ibid, 201-205.

¹⁰¹ Fuchida, M; Okumiya, M. *Midway: The Battle that doomed Japan in Five Fateful Minutes*. London 1961: Arrow books Ltd., 78-84.

toimumise koha osas lõpetas 18. aprillil ootamatu õhurünnak Tokyo'le, mis kinnitas Jaapanile, kui ohtlik võib olla Ühendriikide laevastik.¹⁰² Vaenlase majanduslik üleolek oli üheks põhjuseks, mis ajendas Yamamoto't planeerima otsustavat rünnakut võimalikult kiirelt. Ta kartis, et sõja venides ületab Ühendriikide sõjaline võimekus paari aasta pärast paratamatult Jaapani oma. Lisaks Midway saare hõivamisele oli rünnaku peamiseks eesmärgiks kohale meelitada Ühendriikide lennukikandjad, mida olnuks võimalus seal üllatusrünnaku käigus hävitada.¹⁰³ Yamamoto nägi Midway plaani õnnestumises võimalust okupeerida Hawaii saared, mis oleks ilma jäänud oma peamisest kaitsejõust.¹⁰⁴ Sarnaselt Pearl Harbour'i rünnakuplaaniga oli Midway operatsioon Jaapanile keeruline, kuid erinevalt Pearl Harbour'ist sai liigne planeerimine Jaapanile sel korral saatuslikuks. Yamamoto eiras lahinguplaani koostades täielikult Mahan'i doktriini, mis väidab, et kontrolli saavutamiseks merel peab olema laevastik koondatud. Hoolimata suurejoonelisest ülekaalust, mis Jaapani laevastikul Midway lahingu toimumise hetkeks oli, nägi plaan ette nende vägede hajutamist kümnesse lahinguüksusesse. Osa neist üksustest polnud Midway lahingusse otseselt kaasatudki, vaid ründasid diversiooni eesmärgil ameeriklaste positsioone Aleuutide saarestikus tuhandeid miile eemal. Yamamoto ise plaanis jälgida kogu lahingu käiku samuti merelt, hiljuti valminud lipulaeva *Yamato* pardalt. See oli strateegilise sammuna ebaloogiline ning ebatraditsiooniline, sest välistas Yamamoto võimaluse kasutada raadiot kuni sõjategevuse vahetu puhkemiseni, kartuses laevastiku positsioone reeta. Mai alguses korraldas Jaapani laevastik Midway operatsiooni harjutamise, kus ilmnes mitmeid üleplaneerimisega seotud vigu ning sõjamängus uputas vaenlane kaks Jaapani lennukikandjat. Admiral M. Ukagi, kes oli sõjamängude ülevaatajaks, ignoreeris seda puudujääki, raporteerides et laevad mis mängude käigus väidetavalt uppunud olid, kandsid vaid väikeseid kahjusid. Harjutused lõpetati ning tehti järeldus, et Yamamoto plaan rünnata Midway'd on täiesti toimiv.¹⁰⁵

Kõiki neid möödalaskmisi arvestades oleks Jaapanil ilma Ühendriikide krüptoloogide sekkumiseta siiski alles jäänud üllatuse faktor. See võinuks olla piisav, et kompenseerida Jaapani planeerimisvead ning võimaldada neil saavutada täielik kontroll Vaikse ookeani üle. Mitmed järjestikused triumfid muutsid Jaapani hooletuks ka oma jälgede varjamisel. Hämmastav on tõsiasi, et kogu sõja vältel olid jaapanlased veendunud, et nende koodid on

---

¹⁰² Stephan, J. J. *Hawaii Under the Rising Sun*, 407.

¹⁰³ Fuchida, M; Okumiya, M. *Midway*, 96.

¹⁰⁴ Stephan, J. J. *Hawaii Under the Rising Sun*, 407.

¹⁰⁵ Symonds, C. L. *Decision at Sea*, 218-222.

kaitstud.¹⁰⁶ Mai alguses tõlgendas Rochefort murtud Jaapani sõnumeid järgnevalt: operatsioon, mida Jaapan planeerib, hõlmab kogu nende laevastikku, kaasa arvatud *Kido Butai* rünnakuüksust, ning selle sihtmärgiks on Midway. Mitmed luurealased eksperdid ei nõustunud Rochefort'i analüüsiga, nende seas näiteks Op-20-G tollane juht J. Redman. Tekkisid kahtlused, et äkki toimub rünnak hoopis Ühendriikide läänerannikule. Skeptikute vaigistamiseks mõtles Rochefort oma informatsiooni kontrollimiseks välja plaani saata Midway saarel paiknenud garnisonile sõnum, mis palus neil saata tagasi kodeerimata sõnum Pearl Harbour'isse. Tagasi saadetud sõnumi sisuks oli, et nende soolase vee aurustaja on rikkis ning nende joogivesi on otsakorral. Kaks päeva hiljem õnnestus Rochefort'i meeskonnal tabada Jaapani sõnum, mis teatas, et sihtmärgil „AF“ on joogivee varud lõppemas. Sellega suutis Rochefort veenda kõiki tema esialgses analüüsis kahtlejaid.¹⁰⁷

Rochefort'i meeskond tegeles 1942. aasta mai teise poole vältel järjepidevalt erinevate Jaapani sõnumitega, mille murdmisel õnnestus teada saada, kui suure väe vastu tuleb Ühendriikidel astuda, kui otsustatakse Midway atolli kaitsta. 25. mail murti lahti lõplik operatsiooni käsk. See oli suunatud kõigile Jaapani ohvitseridele ning kinnitas, et rünnaku toimumise kuupäevaks on 4. juuni.¹⁰⁸ Admiral Nimitz võttis seda informatsiooni kui võimalust lõpetada Jaapani võidukäik Vaiksel ookeanil. Ta oli Rochefort'i pakutud infot usaldanud juba Korallimere lahingus, kus saadud info õigeks osutus. Nimitz otsustas ka sel korral Rochefort'i usaldada ning vastata Jaapani plaanidele kogu Ühendriikide Vaikse ookeani laevastikuga. Arvestades seda, et Jaapani laevastik oli 1942. aasta keskpaiku Ühendriikide omast märkimisväärselt suurem, oli see väga riskantne otsus. Kaotuse korral oleks USA läänerannik olnud otseselt ohus, kuid Nimitz oli kindel, et krüptoloogidelt saadud informatsiooni toel on võimalik lahing Ühendriikide kasuks pöörata. Rochefort pakkus välja, et Midway kampaanias ei osale kõik kuus Jaapani suurt lennukikandjat, vaid hoopis neli. Ta järeldas seda sõnumist, kus mainiti vaid esimest ja teist lennukikandja diviisi. Sellest võis omakorda järeldada, et kaks Jaapani uusimat lennukikandjat *Shokaku* ja *Zuikaku*, mis said Korallimere lahingus vigastusi, viibivad lahingu hetkel remondis. Ühendriikidel oli neile vastu panna kaks lennukikandjat ning Nimitz lootis töökorda saada ka Korallimere lahingus osalenud *Yorktown*'i, mis oleks rünnakujõudude suhteliseks vahekorraks teinud 3:4.

---

¹⁰⁶ Kernan, A. *Unknown Battle of Midway: The Destruction of the American Torpedo Squadrons*. New Haven 2005: Yale University Press, 6.

¹⁰⁷ Symonds, C. L. *Decision at Sea*, 204-206.

¹⁰⁸ Richelson, J. T. *A Century of Spies*, 182-183.

Arvestades veel Midway saarel paiknenud lennukeid ning luureinfost saadud eelist, hindas Nimitz Ühendriikide võiduvõimalusi üsna kõrgeks.¹⁰⁹

Nimitz otsustas isiklikult külastada Midway saari ning võttis kasutusele mitmeid meetmeid saare kaitsevõime parandamiseks. Suurendati saarel paiknenud lennukite hulka, ehitati mitmeid õhutõrje patareisid ning saarele asus alaliselt 2000 mehest koosnev garnison. Lisaks seati üles 20-nest allveelaevast koosnev patrullüksus. Jaapanil polnud mingit infot selliste ettevalmistuste toimumisest. Sel hetkel kui nende laevastik sadamast operatsioonile väljus, polnud jaapanlastel informatsiooni isegi Ühendriikide laevastiku paiknemisest ja koosseisust. Informatsiooni nappuse vähendamiseks planeeris Yamamoto 30. maiks luureoperatsiooni. Hoolikast planeerimisest hoolimata ei arvestanud operatsioon „K“ nii mõnegi olulise teguriga: plaani kohaselt pidid luuret läbiviivad vesilennukid tankima allveelaevade abiga Kānemiloha atollil, mis asus umbes 900 kilomeetrit Oahu'st. Kui Jaapani allveelaevad atollini jõudsid, leidsid nad sealt üllatusena eest juba Ühendriikide sõjalaevad ning plaan tuli tühistada. See jättis Jaapani ründelaevastiku ilma olulisest informatsioonist ning nad pidid lähtuma pelgalt oma ennustustest, et Ühendriikide laevastik reageerib Midway lahingule alles pärast selle alustamist Jaapani vägede poolt. Operatsioon „K“ eduka läbiviimise korral oleks Jaapan saanud teada, et 30. mail ei paiknenud Pearl Harbour'i sadamas mitte ühtegi Ühendriikide lennukikandjat.¹¹⁰ See oleks võinud juhtida Yamamoto't arvama, et USA lennukikandjad viibivad jätkuvalt seal, kus nende liikumist viimati raporteeriti – Vaikse ookeani edelaosas, Saalomoni saarte lähistel. Tegelikuses olid ameeriklased Ühendriikide laevastiku paiknemise osas jaapanlaste luurele valeinformatsiooni edastanud. Jaapani võimuladviku enesekindlus plaani laitmatu toimimise osas oli pimestavaks teguriks vaenlase võimaliku vastukäigu nägemisel.¹¹¹

Rochefort'i meeskonna poolt paljastatud informatsioon oli äärmiselt detailne ning saadud piisavalt suure ajavaruga. See andis Ühendriikidele võimaluse vastulöögi planeerimiseks. Lisaks sihtmärgile oli Rochefort'i meeskond Jaapani sõnumitest välja lugenud vastase vägede suuruse ning koosseisu. Saadi teada jaapanlaste plaanist saata üksus allveelaevasid patrullima ala Hawaii ja Midway vahel, millega hoida silma peal Ühendriikide laevade liikumisel. Rochefort'il õnnestus sõnumitest välja lugeda isegi sellised pisidetailid, mis kordinaatidel paiknedes ja mis kellaajal Jaapan oma lennukid Midway'd ründama saadab. Teati ka

---

¹⁰⁹ Symonds, C. L. *Decision at Sea*, 208-211.

¹¹⁰ Fuchida, M; Okumiya, M. *Midway*, 132-133;144-145.

¹¹¹ Richelson, J. T. *A Century of Spies*, 183.

operatsioon „K“ kohta ning selle ennetamiseks saadeti laevad vesilennukite tankimise sihtkohta ning suudeti see edukalt nurjata. 28. mail muutsid jaapanlased oma mereväekoodi „JN25“ juba kolmandat korda, kuid ameeriklastele vajalik informatsioon oli selle kaudu juba omandatud.¹¹² Sõnumitest saadud andmed olid nii täpsed, et tekitasid taas kahtlusi skeptikutes. Viimased kartsid, et see võib olla Jaapani poolt seatud lõks, meelitamaks Ühendriikide laevastikku hävingusse. Admiral Nimitz ei kahelnud Rochefort'i poolt pakutud informatsioonis ning tegi oma plaanid sellest lähtuvalt. Ta jagas Ühendriikide kolm lahinguvalmiduses olnud lennukikandjat kahte rünnakuüksusesse: *Task Force 16 (Enterprise ja Hornet)* kontradmiral R. A. Spruance'i juhtimisel ja *Task Force 17 (Yorktown)* staažika F. J. Fletcher'i juhtimisel. Fletcher oli olnud Ühendriikide lennukikandjate komandöriks ka Korallimere lahingus.¹¹³ Hoolimata kõigist vigadest, mis Jaapan Midway operatsiooni planeerides tegi, oli neil siiski suur võimalus lahingust võidukalt väljuda. Jaapani plaanidele sai saatuslikuks üllatusmomendi kaotamine ameeriklastele, mis võimendas planeerimisel tehtud vigasid.

Midway lahing algas 3. juuni hommikul, kui Jaapani lennukid ründasid Ühendriikide baasi Alaskal. Nimitz saatis kontradmiral R. A. Theobaldi juhtimisel baasi kaitsma üksuse hävitajaid ja ristlējaid. Sarnaselt mitmetele teistele Ühendriikide ohvitseridele, arvas ka Theobald, et informatsioon Jaapani rünnaku kohta on liiga detailne ning on Jaapani poolt tahtlikult Ühendriikidele kättesaadavaks tehtud. Luure andmetel oli jaapanlaste eesmärgiks vaid Ühendriikide baasi pommitada, kuid Theobald uskus, et vaenlane tahab hoopis baasid oma kontrolli alla saada. Lahingu kulg näitas, et Rochefort'i meeskonna poolt pakutud informatsioon oli usaldusväärne ning Theobald oli oma ennustustes eksinud.¹¹⁴ Samal ajal liikus Jaapani peamine rünnakuüksus Midway suunas, peatudes 4. juuni varahommikul umbes 300 kilomeetrit saartest põhja pool, paigas mida jaapanlased pidasid kõige ebatõenäolisemaks Ühendriikide luurelennukite seirelendude sihtkohaks. Admiral Nagumo juhtimisel alustati rünnakuga kell 4:30 hommikul, kui neljalt lennukikandjalt tõusis õhku 108 lennukit, mis võtsid suuna Midway atolli suunas. Nagumo otsustas strateegilise käiguna üle poole lennukitest rünnakust kõrvale jätta ja neid kasutada vaid juhul, kui luurelennukid peaksid avastama Ühendriikide laevu. See oli siiski vaid ettevaatusabinõu ning Nagumo eeldas, et Ühendriikide laevastik paikneb jätkuvalt Pearl Harbour'is. Ilmselt oli see põhjuseks, miks määrati vaid ühe faasi otsing, mis tähendas, et üht kvadranti saadeti kontrollima tavapärase

---

¹¹² Ibid, 183.

¹¹³ Symonds, C. L. *Decision at Sea*, 210-212.

¹¹⁴ Kahn, D. *The Codebreakers*, 312-313.

kahe lennuki asemel vaid üks. Üht luurelennukit ei suudetud Jaapani õnnetuseks planeeritud kellaajal õhku lähetada. Selle lennuki suunaks oli täpselt see kvadrant, kus paiknes Ameerika Ühendriikide laevastik. Lennuk sai lõpuks poole tunnise hilinemisega startida, kuid juba tund aega hiljem õnnestus Ühendriikide laevastiku luurelennukil Jaapani *Kido Butai* asukoht kindlaks määrata. Sel hetkel oli jaapanlaste luurelennuk alles poolel teel Ühendriikide laevastiku suunas.¹¹⁵

Midway lahing jõudis haripunkti kell seitse hommikul. Saare kaitsjad olid korraldanud mitu ebaõnnestunud rünnakut Jaapani lennukikandjate vastu ning esimene vasturünnak USA positsioonide pihta Midway'l polnud täitnud ka Jaapani eesmärki. Saare rünnakult naasnud lennukomandör J. Tomonaga raporteeris, et on vajadus saart veel pommitada. Selleks ajaks olid Ühendriikide lennukikandjad jaapanlaste teadmata juba poolel teel oma lennukite õhkutõusmise korraldamisega. Pool tundi hiljem märkas hilinemisega õhku tõusnud Jaapani luurelennuki piloot kauguses laevu ning raporteeris: „märgatud kümme laeva, ilmselt vaenlane.“¹¹⁶ Selle teate peale käskis Nagumo otsekohe peatada lennukite pommidega relvastamine. Luurelennuki piloodil paluti täpsustada informatsiooni laevade kohta. Kümne minuti pärast saadi vastus, et tegu on viie hävitaja ja viie ristlejaga. Selle info peale käskis Nagumo Midway ründamiseks planeeritud teise laine ettevalmistusi jätkata. Luurelennuki piloot oli aga eksinud: tegu oli hoopis 17-nest laevast koosneva konvoiga, mille seas oli ka kaks lennukikandjat. Kell 9.20 leidsid esimesed Ühendriikide lennukid üles *Kido Butai*. Järgnevad tund aega kestis raevukas lahing, kus tasapisi paistsid Jaapani väed peale jäävat. Sellele järgnenud hetked, Jaapani ajalookirjutuses tihti viidatud kui viis saatuslikku minutit, pöörasid lahingu käigu täielikult. Jaapani laevastik oli suutnud selleks hetkeks üle elada seitse eraldiseisvat rünnakut ilma ühtegi suuremat tabamust saamata, kuid kell 10.20 olid Jaapani lennukikandjate kohale jõudnud Ühendriikide sööstpommitajad. Viie minuti jooksul said kõik neli Jaapani lennukikandjat mitmeid pommitabamusi, mis tõid kaasa rea plahvatusi laevade sisemuses. Leekidesse mattunud lennukikandjatest ei õnnestunud jaapanlastel mitte ühtegi päästa. Vastuseks ameeriklaste triumfile suutsid enne pommitabamuste saamist lennukikandjalt *Hiryu* õhku tõusnud lennukid lõpetada Korallimere lahingus alustatu ning uputada Ühendriikide aluse *Yorktown*.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Symonds, C. L. *Decision at Sea*, 223-231.

¹¹⁶ Ibid, 236.

¹¹⁷ Ibid, 236-251.

Sõjas Vaiksel ookeanil oli Midway lahing pöördeliseks sündmuseks. Pärast Pearl Harbour'i rünnakut üle poole aasta Vaiksel ookeanil domineerinud *Kido Butai*'st oli lahingu lõppedes Jaapanil järel vaid üks täielikult töökorras suur lennukikandja. Väga palju parem seis ei olnud ka ameeriklastel, kellel pärast *Yorktown*'i uputamist oli Vaiksel ookeanil vaid kaks lennukikandjat. Erinevus seisnes aga sõjatööstuse võimekuses. 1942. aasta lõpuks hakkasid valmima USA uued lennukikandjad ning jõudude vahekord hakkas aina selgemalt nihkuma Ühendriikide kasuks. Kuigi otsesid sõjalisi võite Ühendriikide jaoks pärast Midway lahingut ei järgnenud, töötas aeg nende kasuks ning samamoodi suurenes nende ülekaal teistes valdkondades, nende seas ka krüptoloogias. Jaapani nõrgenemine andis võimaluse Ühendriikidel panustada rohkem resursse oma liitlaste abistamisse, mis aitas kaasa nii Suurbritannia võitlustele Põhja-Aafrikas kui ka Nõukogude Liidule lahingutes Saksamaa põhijõudude vastu.¹¹⁸ Midway lahingut peetakse üheks suurimaks krüptoloogia võiduks Teises maailmasõjas. Admiral Nimitz on lahingu kohta öelnud: „Midway oli põhiosas luure võit. Planeerides üllatust, said jaapanlased ise üllatuse osaliseks.“¹¹⁹ Kindral G. C. Marshall, armee ülemjuhataja, väitis et: „krüptoloogide töö tulemusel olid Ühendriigid võimelised koondama oma limiteeritud väed et vastata nende [jaapanlaste] merelisele edenemisele Midway suunas ning koodimurdjate panuseta oleks me laevastik olnud vähemalt 3000 miili eemal.“¹²⁰ Krüptoloogide panust sellesse võitu on raske üle hinnata, kuid kindlasti ei tasu jätta arvestamata, et sarnaselt Pearl Harbour'i sündmustele muutsid jaapanlased oma mereväekoodi umbes nädal enne otsustavaid sündmuseid. Kuigi Rochefort'i meeskonnal õnnestus sel korral vajalik informatsioon enne seda muutust omandada, oleks nende ebaedu korral võinud Midway lahinguga täituda Yamamoto plaan Ühendriikide Vaikse ookeani laevastiku tekitatud oht Jaapanile lõplikult likvideerida.

3.2 Yamamoto surm

1943. aasta 18. aprillil õnnestus ameeriklastel krüptoloogia abil saavutada silmapaistev võit – kõrvaldada admiral Yamamoto. 13. aprillil otsustas Yamamoto uut rünnakut planeerides isiklikult külastada ja uurida Jaapani mereväebaase Saalomoni saartel. 1942. aasta augustist kuni 1943. aasta veebruarini kestnud Guadalcanal'i lahingutes taaskord häbitava kaotuse osaks saanud Jaapan tahtis uue operatsiooniga tagada oma varustusliinide turvalisuse, mis oli Guadalcanal'i kaotuse tõttu tihti vaenlase lennukite poolt ohustatud.¹²¹ Yamamoto oli aprilli

---

¹¹⁸ Ibid, 260-262.

¹¹⁹ Kahn, D. *The Codebreakers*, 314.

¹²⁰ Richelson, J. T. *A Century of Spies*, 183.

¹²¹ Ibid, 184.

sündmustele eelnevalt kogunud kokku suure õhuväe, mille abil Jaapan ka mõningat strateegilist edu saavutas. Tema reisi eesmärgiks oli motiveerida äärealade baaside sõdureid ning veenduda nende võimekuses. Veendumaks baaside valmisolekus tähtsat külalist vastu võtta, saadeti neile krüpteeritud sõnumid, milles oli kirjas Yamamoto reisi sihtkohad ning täpne ajakava. Sõnumi saatmiseks valiti ameeriklastele juba tuttav kood – „JN25“ –, täpsemalt selle kolmas variant „JN25c.“ Sarnaselt selle eelkäijale oli ameeriklastel õnnestunud ka sellesse koodi edukalt sisse murda ning saada jälile Yamamoto plaanile külastada alasid, mis olid väga lähedal Ühendriikide kontrollitavatele piirkondadele. Sellega seoses tekkis reaalne võimalus kõrvaldada Jaapani mereväe peamine strateeg, mees, kellel mitmete ameeriklaste arvates lasus peamine süü Pearl Harbour’i rünnaku toimumise osas.¹²²

Selleks, et Yamamoto lennukini jõuda, oli tarvis siseneda siiski üsna sügavale vaenlase territooriumile, mis tegi operatsiooni realiseerimise väga ohtlikuks ning kaheldavaks. Otsusele jõuti mitut tegurit arvestades: Yamamotot peeti Jaapani tugevaimaks strateegiks ning kaheldi, kas talle leidub samaväärset asendajat. Samuti ei juhtunud just tihti, et sõjalises hierarhias nii tähtsal kohal olev mees külastab piiriäärseid alasid ning sellest külastusest ka eelnevalt teada saadakse. Lisaks tuli arvestada, et sõnumitesse oli lisatud äärmiselt täpne ajakava ning oli teada, et Yamamoto on väga punktuaalne. See tõstis märkimisväärselt operatsiooni eduka läbiviimise tõenäosust ning andis võimaluse planeerida kus ja mis hetkel täpselt rünnata. Nimitz andis korralduse saata sõnum W. F. Halsey’le, sisuks Yamamoto päevaplaan ning volitus võimalusel tema lennuk alla tulistada. Halsey, olles ise parasjagu Austraalias, delegeeris ülesande oma asendajale Buin’i regioonis. Asendajaks olnud T. S. Wilkinsonil tekkis küsimus, kas on mõtet riskida tulevikus veel väärtuslikumast informatsioonist ilma jäämisega, kui on oht, et jaapanlased ameeriklaste eduka rünnaku tagajärjel koodi muudavad. Nimitz jäi endale kindlaks, kuid võttis arvesse laevastikuluure ohvitseri E. T. Layton’i ideed mõelda välja lugu, mis seletaks, kuidas ameeriklased Yamamoto lennukini jõudsid. Plaan oli jätta mulje, et informatsioon Yamamoto lendude kohta saadi Austraalia rannavalve kaudu, kes said selle omakorda Jaapani vastastelt põliselanikelt Rababulis.¹²³

17. aprillil kohtusid major J. W. Mitchell ja kapten T. G. Lanphier, mõlemad armee õhuvägedest, Guadalcanal’i saarel. Neid oli välja valitud seda riskantset missiooni läbi viima. Yamamoto päevaplaani kohaselt oli tema esimene lend planeeritud kella kuueks hommikul ning viimane lõppes kell 15.40. Selle aja sisse oli planeeritud neli erinevat õhulendu, millest

---

¹²² Kahn, D. *The Codebreakers*, 332-333.

¹²³ Ibid, 334-335.

Lanphier ja Mitchell valisid rünnakuks sobivaimaks välja lennu Ballale'st Shortland'i saarele. Nende plaan oli täielikult üles ehitatud saadud luureinfole ja sellele, et Yamamoto oma päevaplaanist pedantselt kinni peab. Lend pidi kestma kella kuuest kuni kaheksani, kuid arvutused näitasid, et lennukid, mida jaapanlased kasutama pidid, läbivad selle tee 15 minutit kiiremini. Seda arvutust kinnitas päevaplaanis olnud viimane lend Buin'ist tagasi Rababuli. Viimase lennu vahemaa oli vaid veidi lühem kui rünnakuks välja valitud lennu sihtkohtade omavaheline kaugus, kuid erinevalt esimesest lennust oli Yamamoto ajakavasse märgitud tunni ja 40 minuti pikkusena. Selleks et vältida võimalikku vastupanu Kahili lennuväljalt, valisid mehed rünnaku läbiviimise kohaks ranna 35 miili Ballale'st eemal.¹²⁴

18. aprilli varahommikul tõusid 18 P-38 hävitajat Hendersoni lennuväljalt ning võtsid suure kaarega lennates suuna Shortland'i suunas. Nad lendasid raadiovaikuses ning väga madalalt, et vältida radarite poolt märkamist. Kaks tundi ja üheksa minutit pärast õhkutõusu, olles just jõudnud kohta, kuhu rünnaku toimumist planeeriti, ilmusid kaugusesse lennukid. Nagu luureinfo oli pakkunud, oli nende seas ka Yamamoto lennuk, saatjaks kuus hävitajat.¹²⁵ Pärast lühikest tulevahetust Jaapani hävitajatega õnnestus Lanphier'il eraldada Yamamoto lennuk ning see automaadivalanguga põlevana džunglisse kukutada. Kõik pardal viibinud inimesed hukkusid, nende seas ka Jaapani juhtiv sõjastrateeg. Admiral M. Koga, kellest sai Yamamoto järeltulija, ütles pärast Jaapanile traagilist rünnakut: „oli vaid üks Yamamoto ning keegi pole võimeline teda asendama [...] tema kaotus on meile talumatu löök.“¹²⁶

---

¹²⁴ Ibid, 336.

¹²⁵ Ibid, 337.

¹²⁶ Richelson, J. T. *A Century of Spies*, 184.

Kokkuvõte

Krüptoloogia tähtsust Jaapani-USA vahelises luuresõjas on raske ülehinnata. Saamaks veel selgemat pilti krüptoloogia tähtsusest nende kahe riigi vahelistes diplomaatilistes suhetes ja otsestes sõjalistes konfliktides, tuleks süveneda lähemalt ka teistesse luure valdkondadesse. Selge on see, et Ameerika Ühendriigid olid, vaatamata Jaapani ponnistustele, krüptoloogia valdkonnas Jaapanist tunduvalt üle. Ühendriikide krüptoloogid oli maailmasõdade vahelisel perioodil küll erinevate institutsioonide alla killustunud ning need omavahel reeglina koostööd ei teinud. Siiski õnnestus ameeriklastel üsna järjepidevalt lugeda suurt osa Jaapani salajastest sõnumitest ning selle toel saavutada mitmeid diplomaatilisi võite. Jaapani poliitikat iseloomustas 1930. aastatel imperialistlik meelestatus. Alustati sõda Hiina vastu ning okupeeritud aladele loodi oma vasallriik Mandžukuo. 1940. aastate alguseks pöördus Jaapani huvi juba Indo-Hiina ning Indoneesia suunas ning see oli vastumeelne Ameerika Ühendriikidele, kes proovis Jaapanit sundida loobuma agressioonist kasutades diplomaatilisi survemeetodeid. Need ei täitnud paraku oma eesmärgi. Pigem surusid majanduslikud sanktsioonid Jaapanit olukorda, kus tal oli kaks varianti: kas leppida USA nõudmistega ning loovutada kõik territooriumid Kagu-Aasias või rakendada oma sõjaväge, et saavutada kontroll kogu Kagu-Aasia regiooni üle ning sellega seoses lahendada toorainete puudus, mille USA oli Jaapani vastase kaubandusembargo kehtestamisega põhjustanud.

Ameerika krüptoloogidel oli pingete haripunkti jõudmise hetkeks õnnestunud lahti murda Jaapani tähtsaimad diplomaatilised koodid ning luua koopiad koodimasinatest, milliste ehitamine oli olnud jaapanlaste suur saavutus ning mille edukas toimimises olid nad täielikult veendunud. Samas jäid siiski lahtimurdmatuks enamus Jaapani mereväekoode ning jaapanlaste sõjalise võimekuse alahindamine tõi kaasa olukorra, kus peatse sõja puhkemise ootuses õnnestus neil ameeriklasi luureinfoga eksitada ning varjata oma tegelikku plaani rünnata Pearl Harbour'i sadamat. Rünna tuli ameeriklastele, hoolimata krüptoloogide pingutustest, täiesti ootamatult. Ameeriklastele tuli kahjuks keskendumine krüptoloogiale – valdkonnale, mis oli järjepidevalt edukas olnud, kuid 1941. aasta novembris hakkasid ilmnenema selle puudujäägid. Jaapani koodimasinate koopiatega sai dekrüpteerida vaid teatud sõnumeid ning enamus armeekoode, mis polnud masinate poolt koostatud, polnud seega ka masinate poolt murtavad. Lisaks võttis J-seeria koodide murdmine masinatel kaua aega ning inimtööjõudu krüptoloogide näol oli tuntavalt liiga vähe, et neid koode analüütilisel meetodil murdma asuda. Aeg saigi ameeriklastele Pearl Harbour'i ennetamisel saatuslikuks. Rünna kule

eelneval õhtul ning veel samal hommikul tegeleti 14-nest osast koosneva koodiga, mille õigeaegne murdmine ning õige tõlgendamine oleks võinud ameeriklastele vajaliku hoiatuse pakkuda. Seega olid Ühendriikide krüptoloogid, kes 1940. aastatel juba aktiivselt koostööd tegid, tegelikult väga lähedal Jaapani plaanide nurjamisele. Üheks põhjuseks miks Ühendriigid sõjaks täielikult valmis ei olnud ning neil teadmisi nappis, tuuakse USA ühekülgst luuremeetodite rakendamisel, sest liiga suurt rõhku pandi krüptoloogiale.

Hoolimata sellest, et Pearl Harbour'it tabas rünnak täiesti ootamatult, polnud ameeriklaste Vaikse ookeani laevastiku kaotused nii suured, kui Jaapani sõjaline ladvik eesotsas admiral Yamamoto'ga lootis. Jaapanlaste rünnakuüksusel ei õnnestunud hävitada ühtegi USA lennukikandjat ning puutumata jäid ka Oahu'l paiknenud kütusevarud. Kuigi inimkaotused olid suured ning 18 laeva kas uppus või muutus kasutuskõlbmatuks, ei muutnud see USA Vaikse ookeani laevastikku võitlusvõimetuks. Seda tõestas 18. aprillil tehtud pommirünnak Tokyo'le ning üsna tasavägiselt lõppenud Korallimere lahing. Tehtud vigade parandamiseks planeeris Yamamoto 1942. aasta 3.- 4. juunile Midway atolli rünnakut ning okupeerimist, mille suurem tagamõte oli meelitada lõksu ning hävitada allesjäänud USA lennukikandjad. Selle plaani olemasolust said tänu krüptoloogide panusele teadlikuks ka ameeriklased ning sel korral ka piisavalt suure ajavaruga, et saadud informatsiooni oma huvides ära kasutada. Informatsioon, mille USA krüptoloogid Jaapani sõnumitest said, oli niivõrd täpne, et andis Vaikse ookeani laevastiku komandöri Nimitz'i arvates tugevalt vähemuses olevale Ühendriikide laevastikule head šansid lahingust võidukalt väljuda. Nagu lahingu kulg näitas, oligi üllatusfaktor piisavaks teguriks sõjaedu täielikuks pöördumiseks ning Midway lahingus õnnestus ameeriklastel uputada kõik neli Jaapani suurt lennukikandjat. Jaapan, jäädes majanduslikult ning sõjatööstuse võimekuselt USA-le märkimisväärselt alla, oli selle lahinguga kaotanud võimaluse Ameerika Ühendriigid alla andma sundida ning pidi sellest hetkest alates pidama pigem kaitselahinguid. Mitmed USA kõrgemad sõjaväelased on Midway lahingut pidanud täielikult luurevõiduks.

Suurimaks eraldiseisvaks krüptoloogia võiduks võib pidada Pearl Harbour'i plaani autori, admiral Yamamoto lennuki allatulistamist 1943. aasta 18. aprillil. Olles murdnud mitmeid eraldiseisvaid jaapanlaste sõnumeid, mille sisuks oli Yamamoto reisigraafik Jaapani kontrollitavates mereväebaasides Saalomoni saarte piirkonnas, otsustati pakutud luureinfot ära kasutada ning korraldada riskantne missioon Jaapani peamise sõjastrateegi elimineerimiseks. Missioon oli edukas ning Yamamoto kaotus oli Jaapanile suureks löögiks nii moraalselt kui ka reaalse samaväärse asendaja puudumise tõttu.

Krüptoloogia panus USA-Jaapani vahelises luuresõjas on märkimisväärne. Hoolimata mõningatest tagasilöökidest, suutsid krüptoloogid panustada nii rahuaja Ühendriikide poliitika edu tagamisse kui ka pakkuda salajast informatsiooni sõja aastatel, mis aitas pöörata lahingute, ning kogu sõja, kulgu USA kasuks. Siiski ei saa antud töö põhjal terviklikku pilti krüptoloogia tähtsusest, sest tuleb arvestada töös mitte käsitletud luure vormidega ning käsitlemata jäänud seikadega Jaapani-USA vahelisest sõjast. Edasine eesmärk oleks laiendada teemat kajastamaks üldisemalt Ühendriikide luuret ning võtta vaatluse alla tööst välja jäänud sündmused, kus lahingu või diplomaatilise küsimuse juures oli märkimisväärne roll krüptoloogial ning luurel üldiselt.

Kirjandus

Publitseeritud arhiiviallikad

United States Department of State. (1919) Papers relating to the foreign relations of the United States. U.S. Government Printing Office, kd. I, lk 717; 719-720.

United States Department of State. (1941) Foreign relations of the United States diplomatic papers, 1941. The Far East. U.S. Government Printing Office, kd. IV, lk 780-784.

Internetiallikad

Arima, Y. (2003) *The Way to Pearl Harbour: US vs Japan*. [WWW] <http://www1.american.edu/ted/ice/japan-oil.htm> (17.04.2014).

Department of Defence. 50th Anniversary of World War II Commemorative Committee. (1991) *Overview of the Pearl Harbour attack, 7. december 1941*. [WWW] <http://www.history.navy.mil/faqs/faq66-1.htm> (21.04.2014).

National Security Agency. (2012) *Pearl Harbour Review – The Black Chamber*. [WWW] http://www.nsa.gov/about/cryptologic_heritage/center_crypt_history/pearl_harbor_review/black_chamber.shtml (15.03.2014).

Publitseeritud allikad

United States Military Intelligence Handbook. Washington 2011: International Business Publication.

Dooley, John F. (2010). *Was Herbert O. Yardley a Traitor?* Cryptologia, kd. 35, nr. 1, lk. 1-15.

Freeman, W; Sullivan, G; Weierud, F. (2003) *Purple Revealed: Simulation and Computer-Aided Cryptanalysis of Angooki Taipu B*. Cryptologia, kd. 27, nr. 1, lk. 2-4.

Ryan, J. C. (1999). *History may have given Japanese Admiral Isoroku Yamamoto more credit for military genius*. World War II, kd. 14, nr. 1, lk. 66.

Stephan, J. J. (1985) *Hawaii Under the Rising Sun: Japan's Plans for Conquest After Pearl Harbour*. The Journal of Asian Studies, kd. 44, lk. 407.

Williams, J. F. (1935) *Recent Interpretations of the Briand-Kellogg Pact*. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1931-1939) kd. 14, nr. 3, lk. 346-347.

Kirjandus

Black, Jeremy. *The Second World War. Volume III: The Japanese War 1941-1945*. Burlington 2007: Ashgate Publishing Ltd.

Dower, John W. *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*. New York 1986: Pantheon Books.

Edgerton, Robert B. *Warriors of the Rising Sun: A History of the Japanese Military*. Boulder 1997: Westview Press.

Farago, Ladislav. *The Broken Seal: „Operation Magic“ and the Secret Road to Pearl Harbour*. New York 1967: Random House.

Fuchida, Mitsuo; Okumiya, Masatake. *Midway: The Battle that doomed Japan in Five Fateful Minutes*. London 1961: Arrow Books Ltd.

Juurvee, Ivo. *Rääkimine hõbe, vaikimine kuld: Riigisaladuste kaitse Eesti Vabariigis 1918-1940*. Tallinn 2013: kirjastus Sejs.

Kahn, David. *The Codebreakers: The Story of Secret Writing*. New York 1973: The New American Library Inc.

Kahn, David. *Reader of Gentlemen's Mail: Herbert O Yardley and American Intelligence*. New Haven 2004: Yale University Press.

Kawamura, Noriko. *Turbulence in the Pacific: Japanese- U.S. Relations During World War I*. Westport 2000: Greenwood Press.

Kernan, Alvin. *Unknown Battle of Midway: The Destruction of the American Torpedo Squadrons*. New Haven 2005: Yale University Press.

Lauren, P. G. *Power And Prejudice: The Politics And Diplomacy Of Racial Discrimination*. Boulder 1988: Westview Press.

Nimmo, William F. *Stars and Stripes Across the Pacific: The United States, Japan, and the Asia-Pacific Region, 1895-1945*. Westport 2001: Greenwood Press.

Ogata, Sadako N. *Defiance in Manchuria: The making of Japanese Foreign Policy 1931-1932*. Berkeley 1964: University of California Press.

Ojalo, Hanno; Õun, Mati. *Lahingud Vaiksel ookeanil 1941-1945*. Tallinn 2011: Grenader.

Olmsted, K. S. *Real Enemies: Conspiracy Theories and American Democracy, World War I To 9/11*. Cary 2008: Oxford University Press.

Packard, W. H. *A Century of U.S. Naval Intelligence*. Washington 1996: Office of Naval Intelligence; Naval Historical Center.

Parkinson, Roger. *Attack on Pearl Harbour*. London: Wayland Publishers.

Richelson, Jeffrey T. *A Century of Spies: Intelligence in the Twentieth Century*. New York 1995: Oxford University Press.

Smith, Michael. *The Emperor's Codes: The Breaking of Japan's Secret Ciphers*. New York 2007: Arcade Publishing.

Smith, R. F. *American Foreign Relations 1920-1941 - Towards a New Past: Dissenting Essays in American History*. B. J. Bernstein (toim.) New York 1969: Random House.

Symonds, Craig L. *Decision at Sea: Five Naval Battles That Shaped American History*. New York 2005: Oxford University Press.

Summary

United States Cryptology in the US-Japan War of Intelligence

The importance of cryptology in the war of intelligence between Japan and USA cannot be underestimated but to fully comprehend the impact of cryptology onto diplomatical struggles and direct confrontations of Japan and USA it would be necessary to research other means of intelligence besides cryptology aswell. It is clear that the cryptology of the USA was way more advanced than the Japanese counterpart, despite the continuous efforts of Japan. Although the personnel handling the cryptology in USA were divided between different organisations that didn't collaborate much, they were still able to almost constantly read a significant part of Japanese messages and therefore contribute to the diplomatical victories achieved by USA. Tension between Japan and USA began to grow in 1930-s when Japan occupied Manchuria and threatened the Southern Indo-China and Indonesia. USA tried to solve the Japanese aggression problem by pressuring Japanese economy with sanctions and later with complete embargo. That rendered Japan only two options: to acquiesce with the demands of USA and relinquish all territories gained in 1930-s or to use their military power to full extent and solve their economical problems by gaining new territories.

By the time the tension between Japan and USA had reached its climax, American cryptanalysts had already succeeded in breaking the most important diplomatic codes of Japan and also had been able to copy the codemachines that Japan used to encipher their codes. Despite the success of American cryptanalysts many codes remained a mystery. American military leaders underestimated the Japanese military and with the help of deceptive messages from Japan, the attack on Pearl Harbour came as a complete surprise for the Americans. Focusing too much on cryptology turned out to be a disaster. In november of 1941, problems started to appear. The machines that Americans had been able to copy could decipher only certain messages and in case of some messages it was extremely slow. There were not enough personnel for trying to break the numerous codes in analytical method. Lack of time was one of the main reasons for American cryptanalysts to fail with providing a warning about the Pearl Harbour attack. Just the night before the attack the cryptanalysts were able to intercept a message, consisting of 14 parts, that may have given the vital warning if it would have been broken in time. Therefore the cryptanalysts of the United States of America were close to foiling the Japanese plan for a surprise attack.

Despite the fact that the attack on Pearl Harbour was indeed a total surprise for the defenders: 18 ships and almost 3000 lives were lost, the Japanese plan to destroy the US Pacific Fleet didn't work out as they had planned. All the carriers of the Pacific Fleet weren't in the harbour when the attack took place and those carriers were used successfully in bombing Tokyo on the 18th of April 1942 and also in the battle of the Coral Sea. Therefore it was decided in Japan that the remaining US carriers have to be destroyed as soon as possible. Japan planned to occupy the Midway atoll and lure the US carriers to defend their forces on Midway. But this time American cryptanalysts were able to intercept the messages concerning the plan. Information gained from the messages was so vital that Admiral Nimitz, the commandor of US Pacific Fleet, proposed that it gave the possibility for the outnumbered US forces to even the odds. And he was right. The Midway battle was a complete disaster for the Japanese who lost all four of their major carriers. The battle of Midway also turned the course of war. From that point on Japan withdrew from offensive and mainly focused on defending the areas they had won in the first six months of the war.

One of the greatest distinctively cryptology based victories is undoubtedly the assassination of Admiral Yamamoto – the man behind the Pearl Harbour plan. The cryptanalysts were able to intercept few messages with the same information about the movements of Yamamoto in the Japanese naval bases in Solomon Islands. Admiral Nimitz decided to take advantage of the information and a risky mission was arranged. The operation was successful – the plane of Yamamoto was shot down. It was a morally devastating blow for the Japanese.

The contribution of cryptology into the intelligence war between Japan and the United States is remarkable. Despite of few setbacks, American cryptanalysts managed to contribute into securing the US policy in times of peace and also provide useful secret information in the years of war that eventually helped to turn the course of battles and the whole war in favor of the United States. However, the given work didn't give a whole picture about the importance of cryptology. To achieve that it would be necessary to research different types of intelligence for comparison and examine more different battles and diplomatic struggles where intelligence played a crucial part. Further goal would be to widen the subject to be able to give a better evaluation to the relevance of cryptology in the war of intelligence between United States and Japan.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Erki Veikar (sündinud 18. aprillil 1990),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Ameerika Ühendriikide krüptoloogia USA-Jaapani vahelises luuresõjas“,

mille juhendaja on professor Eero Medijainen,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 19.05.2014